

تبارشناسی تاثیر گذاری و تاثیر پذیری ادبیات داستانی بر معماری شهری با رویکرد تحلیل ساختاری و هرمنوتیک

رضا کشاورز نوروزپور* - دانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی تهران جنوب، تهران، ایران.
لیلا کریمی فرد - هئیت علمی دانشگاه آزاد اسلامی تهران جنوب، تهران، ایران.

Genealogy impact and influence on urban fiction approach to structural analysis and hermeneutics

Abstract

In addition to the feature story narrative means to express concepts related to the themes that are of particular cultural and historical impression is left. If it is accepted that the architecture of the historical and cultural developments of the summit and is influenced history, We can review the literature on the effectiveness of the architecture and vice versa, the issue seems inevitable; If a written clarification of the type described concepts such as buildings, in line with the attitude of architecture at the same time. In the theoretical literature research study, descriptive and inferential analysis of the cognitive, developmental and structural analysis method is It emerged that the foundations and principles of hermeneutics and result of the relationship between literature and architecture and urban continuum or how likely benefited. The results show that the interpretive hermeneutic dialogue and mutually description artist reveals that after the operation there. Artist (whether in architecture or in fiction) needs; Interpreter also needs to detail and artistic practice needs to fulfill description. Reveal the differences in the interpretation of art and artistic practice, but should not cause two minds cognitive boost. The concept of commitment phenomenal concepts, historical interest, momentum and continuity, dialectical relationships, and ideas from the literature on architecture and architectural in narrative fiction, in various ways, and refers to the summit.

Keywords: fiction, space and urban architecture, and interpretive hermeneutic approach, motion and continuity of ideas.

چکیده

داستان علاوه بر ویژگی روایی، ابزاری برای بیان مفاهیم گوناگون در رابطه با مضامینی بوده است که در دوره های تاریخی تاثیرات و تاثرات فرهنگی ویژه ای بر جا گذاشته است. چنانچه پذیرفته شود که معماری نیز از همین منابع تحولات تاریخی و فرهنگی در اطوار و ادوار تاریخ تاثیر پذیرفته باشد، می توان دریافت که امکان بررسی میزان تاثیر گذاری ادبیات داستانی بر معماری و بالعکس، مقوله ای قابل تامل بنظر می رسد که بایستی در حوزه نظری مورد پژوهش قرار گیرد. قرار گیری داستان به عنوان نوشتار متناسب با فضا و مکان، به خوبی نظر هنرمند را به بیننده منتقل می نماید؛ چنانچه با تدقیق در نوشتارها دریافت می شود که نوع به کار گیری مفاهیم مختلف از جمله توصیف ابنیه، همراستا با نوع نگرش به معماری در همان زمان بوده است. روش تحقیق پژوهش حاضر در مرحله ادبیات نظری، توصیفی و تحلیلی و در مرحله تحلیل شناختی، روش تکوینی و تحلیل ساختاری است که از مبانی برآمده و منتج از اصول هرمنوتیکی و تفسیر شناختی برای بررسی ارتباط و پیوستاری و یا نحوه تعامل احتمالی ادبیات داستانی و معماری شهری بهره برده است. نتایج تحقیق نشان می دهد که گفت و گوی هرمنوتیکی مفسر و هنرمند متقابلاً پیش انگاره هایی را که در پس هر دو عمل وجود دارد آشکار می سازد. هنرمند (چه در حوزه معماری و چه در حوزه ادبیات داستانی) نیاز دارد که از مفروضات و ضرورت های افق های بلافصلش رها شود و مفسر نیز به جزئیات و ضرورت های عمل هنری نیاز دارد تا تفسیر هایش را محقق سازد. هویدا ساختن تفاوت های تفسیر هنر و عمل هنری نباید باعث قوی شدن دو ذهنیت شود بلکه باید شناختی را تقویت کند که نه تنها هر نظر گاهی چیزی از خود در دیگری دارد، بلکه می تواند چیزی را که از خود است با بیانی قوی تر درون دیگری و برای او ارائه دهد. این مفهوم به التزام پدیداری مفاهیم فضا مندی، تاریخی مندی، حرکت و تسلسل، دیالکتیک روابطی، و ایده پردازی از دل ادبیات داستانی بر معماری و یابالعکس معماری در روایتگری داستانی، به انحاء و اطوار گوناگون اشاره دارد که نشان از اسن دارد که بین ادبیات قصه نویسی و معماری ارتباط تنگاتنگی وجود دارد و این مورد در ادبیات و معماری کهن و مدرن می تواند نمود داشته باشد.

واژگان کلیدی: ادبیات داستانی، فضا و معماری شهری، رویکرد هرمنوتیکی و تفسیری، حرکت و تسلسل و ایده پردازی.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۲۳۹۶۹۳۰، رایانامه: Rezakeshavarz6@gmail.com

این مقاله از پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده اول استخراج شده است که از راهنمایی دکتر لیلا کریمی فرد بهره برده است که بدینوسیله مراتب سپاس و امتنان خویش را اعلام می دارد.

اگر خط راست کوتاه‌ترین فاصله میان دو نقطه گریز ناپذیر باشد. انحراف از مسیر آن را طولانی‌تر می‌کند و اگر این انحراف بسیار پیچیده، در هم و برهم و پیچ در پیچ شود، آن قدر سریع که رد پای خودش را نیز پاک کند، چه کسی می‌داند- شاید مرگ ما را نیابد، شاید زمان راهش را گم کند و شاید بتوانیم در مخفی‌گاههای متحرکمان پنهان بمانیم (کارل لوی از شش گفتار برای هزاره بعدی ایتالو کالوینو: *Vintage*, ۱۹۹۲)

مقدمه

تشریح یک بنا، بلکه در شیوه‌های طراحی نیز عنصری کلیدی است. از اندیشه گردشگاه معمارانه لوکوربوزیه تا موزه یهود دانیل لیبسکیند در برلین، چشم‌اندازها بسته و باز می‌شوند و جاده‌ها و مسیرها می‌چرخند و لایه لایه می‌شوند تا به نمایشی فضایی و تعلیقی مضاعف برسند. همان‌گونه که معماران مجذوب روایت شده‌اند، نویسندگان نیز مجذوب معماری‌اند. از هزارتوی ددالوس گرفته تا خانه‌های ادگار آلن پو و «شهرهای نامرئی» ایتالو کالوینو، معماری تخیل عمومی را با فهرستی بی‌انتهای از خانه‌های پر رفت‌وآمد و گذرگاه‌های شنی، پوشش داده است. [اداستان] تنها با فرهنگ عمومی پشتیبانی نمی‌شود، بلکه فضا نیز موثر است. این فضاها در طول قرن‌ها، همچون یک عمارت روشنفکرانه که رگه‌های اندیشه ریاضی، کیهان‌شناسی، موسیقی، نقاشی و ادبیات در آن به یکدیگر رسیده و به نحو شاعرانه‌ای پیوند یافته‌اند، عمل نموده‌اند. فرانس یتس در «هنر حافظه» به تشریح چگونگی تقویت حافظه به واسطه‌ی معماری و گونه‌های معمارانه که از زمان‌های بسیار دور مدلی برای حافظه بوده می‌پردازد. برای یک سخنران، بازخوانی حافظه به واسطه‌ی پیوستگی لحظات در روایت و توالی در فضاهای یک ساختمان ممکن می‌گردد. همچنان که معماری مسیر حافظه را تقویت می‌کند، به‌عنوان مدل چارچوبی برای کاستن مشکلات آن است. این مقاله مقدمه‌ای انتقادی بر میراث و آرمان‌های نظریه هرمنوتیک و بررسی ارتباط آن با فهم، نظریه و عملکرد تاثیرپذیری و تاثیرگذاری ادبیات داستانی و معماری است که در ادامه مورد اشاره قرار می‌گیرد.

مواد و روشها

در هر پژوهش، در گام نخست باید مساله تحقیق محدود، مشخص و «قابل پژوهش» شود. دیدن یک پدیده در منظومه‌ای از عوامل، به سهولت نگریستن به آن در

معماری دارای مفاهیم و معانی خاص به خود است؛ حتی کوچکترین جزء شکل دهنده، در یک اثر معماری دارای مفهوم و معنی خاص به خود است. ضعف ما در سده‌های اخیر، معلولی بوده ناشی از فراموشی مفاهیم، معانی و هر آنچه که گذشتگان ما برای ما به ارث نهاده‌اند. قصه نویسان در تمامی ادوار پرمایه‌ترین کلمات را بیان می‌کرده‌اند و از سرچشمه غنی معارف برای خلق نوشتار مکتوب سود جسته و گفتگویی بی‌زمان را در سناریوی تاریخ رقم زده‌اند. قصه‌ها و داستانها واقعیت را به تجرید می‌کشد و معماری از تجربه‌ها به سمت واقعیت حرکت می‌کند و یک احساس متعالی را از پس خطوط به یک فضای ملموس مبدل می‌سازد؛ همانگونه که افراد گوناگون می‌توانند برداشت‌های متفاوتی از قصه‌های یکسانی داشته باشند (خمیسی، ۱۳۸۹). آثار هنری از گذشته دور در فرهنگ‌های مختلف و در واقع در دنیای معاصر مسئله‌ی مشابهی را مطرح کرده‌اند: به راحتی قابل فهم نیستند، معماگونه به نظر می‌رسند و ممکن است مبهم به نظر آیند. هدف هرمنوتیک معاصر را بازیابی «صدای» آن دسته از آثار هنری توصیف کرده‌اند که دیگر نمی‌توانند واضح و بی‌واسطه «سخن بگویند». باید گفت که معماری نوعی فعالیت ذهنی است که به فرم، فضا، برنامه و مصالح مربوط می‌شود. ولی وقتی درباره یک ساختمان صحبت می‌کنند، گویی روایتی را شرح می‌دهند که تماشاگری فرضی را تحت تاثیر قرارداده و او را به سیروسفری درون فضایی می‌برد. از این رو وقتی معماری به صورت یک فعالیت در نظر گرفته می‌شود، ساختمان به عنوان چیزی برای تجربه تلقی می‌گردد. این تجربه در راهی پیش می‌رود و به موقع خود را آشکار می‌سازد. از نظر برخی معماران، روایت فضایی، نه تنها در روش‌های

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۲۸

از ویژگی‌هایی برخوردار باشد که نمونه مناسبی از تبلور دغدغه‌های ماهوی در معماری شهری است، بتواند برخورد عوامل مختلف منجمله تاثیرات و تاثرات فرهنگی- اجتماعی را در کالبد معماری و یا بالعکس را نشان دهد. بر این اساس، مطابق با مفاهیم تفسیری- هرمنوتیکی تاثیرگذاری و اثربخشی ادبیات داستانی بر معماری شهر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

رویکرد تحقیق: رویکرد مورد نظر در تحقیق که محقق از آنها در بحث تاثیر و تاثرات ادبیات داستانی بر کالبد و فضای معماری بهره برده است و به نوعی دورنمای تحقیق پژوهشگر در واکاوی بنیانهای نظری تحقیق و راهگشای رهیافتهای عملی آن بوده است، عبارتند از:

۱- **رویکرد تکوینی:** تحقیق تکوینی به تحقیقی اطلاق می‌شود که درصدد یافتن «علت تکوین و ایجاد یک پدیده یا موضوع تحقیق» است. در رویکرد تکوینی رابطه میان عوامل، تعریف شده و موثر بر یکدیگر، خطی دیده نمی‌شود. به این معنی که عوامل تاریخی با تاثیر یک سویه موجب ایجاد یک پدیده نمی‌شوند، بلکه مجموعه نیروها بر یکدیگر اثر متقابل می‌گذارند و در این تاثیرات متقابل یا دیالکتیکی، هیچ عاملی بر عامل دیگر برتری ندارد و نقش اصلی را ایفا نمی‌کند، بلکه این مجموعه عوامل هستند که بر شکل‌گیری آن تاثیر می‌گذارند. شاید آنچه ذکر شد، منطبق با رویکرد سیستمی فرض شود؛ ولی در واقع کاملاً با آن تفاوت

سیستمی از داده‌های طبقه بندی شده نیست. برای بررسی یک پدیده اجتماعی- تاریخی در منظومه‌ای از عوامل برای آنکه تصویر به دست آمده از آن در انتها، نسبت هرچه نزدیکتری با واقعیت داشته باشد، می‌بایست هرچه می‌توانیم از زاویه نقاط بیشتری در آن منظومه به پدیده نگریست. بدیهی است که در منظومه اطراف هر موضوعی بی‌نهایت زاویه دید وجود دارد. پس اگر دقت و اعتبار پژوهش را به تعداد زوایایی که به پدیده می‌نگریم، وابسته کنیم، راه سختی را در پیش گرفته‌ایم. یکی از راه‌حلهای این مساله «محدود کردن موضوع» است. به این ترتیب که با پرداختن به یک امر مشخص نیاز پژوهش برای پرداختن به یک موضوع از زوایای مختلف را کاهش دهیم؛ زیرا منطقی است که برای دیدن یک امر مشخص نسبت به یک امر عام، پژوهش می‌تواند با حجم کمتری از یافته‌ها مستدل شود. همچنین در پژوهشی جامعه‌شناسانه با دیدی کلی به جامعه، نیازمند آن هستیم که از این روش تا جایی بهره بگیریم که در الگوی انسان‌شناسانه برای توصیف صرف پدیده‌ها نیفتیم. **حل کردن این مساله یعنی دیدن یک امر مشخص و از خلال آن پرداختن به امر عام، دغدغه این پژوهش است.** به این ترتیب مطالعه موردی (یک مورد معماری، به جای یک محدوده یا شهر) به نظر مناسب می‌رسد. لذا باید گفت که از نظر پژوهشگر رساله، موضوع مشخص پژوهش می‌بایست

۱. تعدادی از رویکردهای معماری که تاکنون مطرح شده‌اند و صاحب‌نظران متعددی در مورد آنها به ارائه فرضیه و تئوری پرداخته‌اند، عبارتند از: «رویکرد تاریخی»: هدف اصلی رویکرد تاریخی در نگاه به یک بنا، تعیین تاریخ آن است. مشخص شدن تاریخ بنا به معنی شناخت شرایط اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی بنا است. در واقع شناخت تاریخ یک اثر به معنی پیوند دادن آن با گذشته اثر است. از صاحب‌نظران این رویکرد وینکلن- معمار و باستان‌شناس آلمانی- و باقر آیت‌الله زاده شیرازی را می‌توان نام برد. «رویکرد فرهنگی- اجتماعی»: هدف اصلی معماران در رویکرد فرهنگی- اجتماعی، شناخت اجتماع، فرهنگ و مردم شناسی به وسیله ی بنا و معماری عامیانه می‌باشد. آموس راپاپورت، پل الیور (Shelter and Society)، و بیل هیلیر (Space is the Machine, 1982) از صاحب‌نظران این رویکرد هستند. «رویکرد معنا گرا (سنت گرا)»: دغدغه معماران در رویکرد معنا گرا، شناخت معانی و مفاهیم نهفته در اثر معماری است و عمدتاً دارای ویژگی نمادپردازه‌ای است. از متفکران این رویکرد میتوان به تیتوس بورکهارت (هنر مقدس)، سید حسین نصر (هنر و معنویت اسلامی) و نادر اردلان (حس وحدت) اشاره کرد. «رویکرد عملکردگرا»: هدف معماران عملکردگرا، تاکید بر ویژگی‌های کاربردی معماری است. نقطه اوج و نماد این تفکر، ماشین است. چون کاملاً عملکردی است و کوچکترین پیچ آن هم کاربردی است. از متفکران این رویکرد می‌توان به هرمان موتسیوس و لویی سالیوان (با طرح شعار فرم از عملکرد پیروی می‌کند) اشاره کرد. «رویکرد فرم گرا»: هدف پیروان این رویکرد، جنبه‌های زیبایی‌شناسانه فرم است. تناسبات، پر و خالی و ترکیب بندی و گونه شناسی فرم مورد توجه این رویکرد است. از متفکران این رویکرد می‌توان به لویی دوران (دقت و تاکید بر درسهای معماری)، کلاوس هرگ (ساختار و شکل در معماری ایران و ترکستان)، راب کرایر (ترکیب بندی معماری) و استدمن (مورفولوژی معماری) اشاره کرد. «رویکرد فضاگرا»: دغدغه این رویکرد فضا، حرکت در آن و کشف فضا می‌باشد. از متفکران این رویکرد می‌توان به زیگفرید گیدئون (فضا- زمان و معماری)، برونو زوی (Poetica dell architettura neoplastic)، جان هیدک (The Education of an Architect) اشاره کرد. «رویکرد تکنولوژی گرا»: دغدغه اصلی این رویکرد، تکنولوژی و زیبایی شناسی جدیدی است که در ابتدای قرن بیستم توسط مارتین هیدگر در کتاب فلسفه تکنولوژی مطرح شد. بنابر این، در معماری هم آشکار کردن مظاهر تکنولوژی در ساختمان، مزیت به شمار آمد. از متفکران این رویکرد می‌توان به پیتیر کوک (Morphosis: Buildings and Projects)، ریچارد راجرز و رنزو پیانو اشاره کرد. «رویکرد طبیعت گرا»: دغدغه این رویکرد طبیعت، محیط زیست، چرخه زندگی و پایداری است که در دو دهه آخر قرن بیستم بسیار مورد توجه معماران قرار گرفته است. از متفکران این رویکرد می‌توان به الگی (Design with Climate)، جان لنگ (آفرینش نظریه معماری) اشاره کرد.

دارد، زیرا اگرچه در رویکرد سیستمی نیز تک‌عاملی بحث نمی‌شود و عناصر مختلف سیستم برهم تاثیر می‌گذارند ولی این رویکرد مانند «پارسونز» یا «لومان» مدعی است که «می‌تواند به جهان و جامعه موجود توصیفی سودمند و رسا عرضه کند که وجه تمایز آن توانایی بالقوه برای تجزیه و انحلال و ترکیب مجدد است» (مولر، ۱۳۷۹، ص ۳).

ادعای این نظریه برای درک کلی و عام موضوع خویش، بدین معنا که «در مقام یک نظریه اجتماعی به همه مسائل اجتماعی می‌پردازد و نه فقط به بخشها یا قطعاتی محدود» مورد مناقشه است؛ زیرا این رویکرد نظریه پدیده اجتماعی را به قطعات و اعضا آن تجزیه می‌کند و از خلال این تجزیه روابط آنها را می‌کاود. در واقع این نظریه به جزییات منفرد یک سیستم می‌پردازد؛ ولی روش تکوینی به تفرد و تشخیص پدیده‌های اجتماعی در طول تاریخ اذعان دارد و از ارائه تحلیل کلی راجع به همه مسائل پرهیز می‌کند. در واقع رویکرد تکوینی، پدیده را تجزیه نمی‌کند بلکه یک «امر مشخص جزئی» را (که در تمامیت خود عناصری از کلیت را حمل می‌کند) از زوایای گوناگون مورد بررسی قرار می‌دهد. این رویکرد برای فهم آنچه در تاریخ و جامعه اتفاق می‌افتد تا جایی به روابط میان عوامل انسانی اهمیت می‌دهد که روان‌شناسی نیز در آن مهم تلقی می‌شود و هر فرد اجتماعی یا تاریخی پدیده‌ای است که در هستی خویش زیست می‌کند، رابطه‌ای متقابل با آن دارد. درحالی‌که در نظریه سیستمی «منظور از اشخاص بیشتر ساختارهای خودسازی سیستمهای اجتماعی است تا سیستمهای روانی یا انسان‌های کامل». این جهت پژوهشگر از رویکرد منظومه‌ای برای سامان دادن به یافته‌ها سود می‌جوید؛ به جای آنکه آنها را در یک سیستم جمع کند. «مارتین جی» رویکرد منظومه‌ای «والتر بنیامین» را اینگونه تعریف می‌کند: «خوشه‌ای از عناصر متغیر که کنار هم چیده می‌شوند، ولی در هم تنیده نمی‌شوند و نمی‌توان آنها را به مخرج مشترک یا هسته یا اصل نخستین فروکاست».

روش تحقیق: روشهای مورد نظر در این تحقیق عبارتند از:

۱- روش تکوینی: روش این پژوهش نیز با توجه به رویکرد نظری آن، «روش تکوینی» است. برای توضیح روش می‌بایست ابتدا مفاهیم به کار رفته در آن شرح داده شود. در روش تکوینی، پژوهشگر دربرند تعاریف مفاهیم در نخستین گام نیست، بلکه می‌کوشد «قانون درونی را جستجو کند که بنابر آن قانون، کل، تکوین می‌یابد؛ یا لاقلاً می‌توان تصور کرد که کل را می‌آفریند» (وبر، ۱۳۸۲، ص ۳۴۹)؛ بنابراین، این روش «بودن» یک پدیده را مدنظر قرار نمی‌دهد بلکه در مسیر «شدن»، تغییرات گذشته آن را بفهمد. این روش ناظر بر همان رویکرد نظری است که حکم تکوینی را بر واقعیت تعریف شده اولویت می‌دهد و واقعیت اجتماعی برای آن یک پدیده بیرونی نیست که بتوان با تعریف منطقی، آن را در دایره عقل آورد و به کمک ذهن آن را شناخت بلکه واقعیت اجتماعی، هستی‌پویایی است که انسان نیز جزئی از آن است و در فرایندی تکوینی و از خلال حکمها و قوانینی که بر اثر توافق اجتماعی حاکمیت می‌یابند، شکل می‌گیرد و تکامل می‌یابد. درست بر عکس رویکرد مدرسی فلسفه تاریخ که در آن «هستی از همان آغاز به گونه اندیشه پنداشته می‌شود و به صورت مفهوم در می‌آید و با مشتق شدن از اندیشه محمول آن واقع می‌شود» (مارکوزه، ۱۳۸۸، ص ۲۷۷). در رویکرد تکوینی «طبیعت، واقعیت نخستین و اندیشه، واقعیت دومین است و به گفته فویرباخ هستی موضوع و اندیشه محمول است. اندیشه از هستی برمی‌خیزد ولی هستی از اندیشه برنمی‌خیزد» (مارکوزه، ۱۳۸۸، ص ۲۷۷). لذا «فرد تاریخی» وبری نیز ناظر بر پدیده منحصر به فرد تاریخی است که در آن فرایند همین تکوین شکل می‌گیرد. پدیده‌ای منحصر به فرد و تکرارناپذیر که بر اثر تداخل نیروهای مشخص در لحظه تاریخی و محدوده جغرافیایی معین حاصل می‌شود؛ بنابراین هرکدام «مسکن‌های مورد مطالعه پژوهش» به مثابه یک «فرد تاریخی» مورد بررسی قرار می‌گیرد.

ادبیات و مبانی نظری

تعریف داستان و تفاوت آن با قصه

قصه به هر اثر هنری منثور گفته می شود که بیش از آن که از لحاظ تاریخی حقیقت داشته باشد، آفریده و ابداع نیروی خلاق و هنر نویسندگی باشد. قصه ممکن است بر اساس تاریخ و واقعیت ساخته شود یا به کل از قوه تخیل نویسندگی سرچشمه بگیرد. در هر دو حال صفت ممیز آن این است که به قصد لذت روحانی خواننده ابداع میشود و تا حدی نیز به منظور آموزش دادن او؛ به عبارت دیگر قصه در وهله اول به دل خواننده، به احساسات و عواطف او متوسل می شود و در درجه دوم به خرد و قدرت استدلال او. قصه استادانه مخاطب را وا می دارد که فکر کند ولی قصد اصلی همه قصه ها این است که به مخاطبین امکان دهند که حس کنند (دانش آذر، ۱۳۸۶). داستان یک سلسله وقایع حقیقی یا غیر حقیقی است که به طور زنده و آمیخته با جزئیات بیان شده باشد به نحوی که متخیله خواننده یا مستمع بتواند آن ها را آنآ مجسم کند (سی بروکس، ۱۳۵۳، ص ۱۲۱). از این تعریف چنان بر می آید که، داستان ساخته و پرداخته ذهن خلاق فردی به نام نویسندگی است. گرچه از واقعیت های بیرونی برداشت هایی شده است، ولی همه این واقعیت ها از صافی ذهن، عواطف و احساسات و پیش دانسته ها نویسندگی گذشته و از پایگاه و موقعیت اجتماعی او نشأت گرفته است و با کمک ذهن خلاق خواننده و مشارکت اوست که کامل می شود. تفاوت های عمده داستان و قصه عبارتند از:

۱. قصه محصول ذهنیت جمع است و خالق مشخصی ندارد و با نقل پی در پی، جمع بر روی آن اثر گذاشته اند، حال آنکه داستان محصول ذهنیت فرد است و حتی می توان از روی سبک و روش آن نویسندگی اش را بازشناخت.

۲. قصه و داستان هر دو آثار روایی هستند و به نقل رویداد ها می پردازند، ولی آنچه داستان را از قصه جدا می کند روابط علی است که بین رویدادهای مختلف آن برقرار است. حال آنکه قصه بر اساس حوادث پشت سر هم که ممکن است رابطه علت و معلولی هم بر آنها

حاکم نباشد، شکل می گیرد. مثلاً «شاه مرد و سپس ملکه هم مرد»، قصه است؛ حال آنکه «شاه مرد و سپس ملکه از فرط اندوه مرد»، طرح یک داستان است. ترتیب زبانی حفظ شده است، اما مفهوم علیت بر آن سایه گسترده است. مرگ ملکه را در نظر بگیرید. در یک قصه وقتی بشنویم ملکه مرد می گوئیم بعد چه پیش آمد؟ در یک طرح وقتی بشنویم ملکه مرد می پرسیم چه شد؟ این است فرق اساسی این دو جنبه رمان (ایرانی، ۱۳۶۴، ص ۱۶۴).

۳. تفاوت دیگر در قهرمان و شخصیت است. قصه های کهن معمولاً قهرمانانی دارند که از الگوهای مشخصی پیروی می کنند و صف بین خوبی و بدی مشخص است، حال آنکه شخصیت ها در داستان دارای نوعی فردیت هستند و در اثر تحولاتی که حادث می شود تغییر می کنند، یعنی سفید سفید یا سیاه سیاه نیستند و سایه روشن و خاکستری هستند.

۴. تفاوت دیگر در ساختار ادبی آن هاست. ساختمان ادبی قصه معمولاً ساده بوده و تنها در آن چهارچوب ها بیان می شده و جزئیات در آن راهی نداشته و توسط گوینده به آن اضافه می شده است. حال آنکه داستان اثری مکتوب است و دست نویسندگی باز است تا آن گونه که می خواهد به جزئیات بپردازد.

۵. زبان قصه شفاهی بوده و ماهیت گفتاری دارد حال آنکه داستان به زبان ادبی نوشته می شود و تمام ملاحظات زیبایی شناسی زبان در آن به کار گرفته می شود.

۶. یکی دیگر از تفاوت ها در زمان و مکان است. قصه های سنتی تعلق زمانی و مکانی آشکار ندارند. یکی بود یکی نبود غیر از خدا هیچکس نبود، جنگلی بود، قصری بود، خانه ای بود... حال آنکه در داستان های امروزی حتی از نوع فراواقعی و فانتزی می توان نشانه های بسیاری دال بر حضور زمان و مکان را در آن مشاهده کرد.

روابط معنایی شباهتهای موجود در ادبیات

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۳۱

داستانی و معماری شهری

در زبان روزمره و نیز زبان علمی، ابهام و ابهام در کلام یک نقص محسوب می‌شود و مخاطب انتظار دارد که گوینده مقصود خود را شفاف بیان کند به نحوی که معنای کلام مشخص باشد. در این میان زبان قصه‌ها و داستان‌ها می‌تواند سرشار از ابهام و تخیل باشد. این خصوصیت به آثار معماری نسبت داده شده است. نثر کار خود را با واژگان انجام می‌دهند، نه با معانی. معانی نسبت به واژگان، ثانوی هستند و واژگان بنیادین هستند (ابن خلدون ۱۹۶۷، ۳۹۱). گرابر می‌نویسد به نظر می‌رسد عناصر اولیه معماری واجد هیچ معنایی در بافت معماری خود نیستند. آنچه یک عنصر معماری را سرشار از معنا می‌کند، کاربرد انسان است. بر این اساس، گرابر تقدم حیات انسانی- اجتماعی را در کشف معنای هنر فرض می‌کند (Jacobson, 1960, 358). نثر داستانی، «مبنای ساختار» هر طرح را تشکیل می‌دهد. که مفاهیم معماری هم همین گونه در تحلیل طرح قصه به کار برده می‌شوند (Wittkower, 1971). در قصه نویسی، برتری کارکرد طرح قصه و داستان اهمیت دیگر کارکردها را از بین نمی‌برد. زمینه‌چینی برای کارکرد در طرح داستان باعث ایجاد ابهام در کارکردهای دیگر می‌شود که بر اساس مواردی چون شروع ناپایداری، گسترش، تعلیق، نقطه اوج، گره‌گشایی، و پایان ایجاد خواهد شد. این برداشت به وضوح با کارکردگرایی در معماری بیگانه است، زیرا در کارکردگرایی در معماری، مکان اساساً نامفهوم و دارای ابهام است. اما در معمارانه ترین سنتها، مکان، همانگونه که رودلف ویتکوور در معماری کلاسیک شاهد بوده و همان گونه که رابرت ونتوری اشاره کرده، دارای ابهام و سرشار از معانی است و بنابراین این ابهام عمداً درون طرح گنجانده شده است. اگر حکم کنیم که در معماری، مضمون اجتماعی به تنهایی تولیدکننده معنا است، شاخص ترین ویژگی آن را نادیده گرفته‌ایم.

حرکت در معماری

در فیزیک حرکت زمانی اتفاق می‌افتد که جسمی از نقطه ای به نقطه دیگر تغییر مکان یابد. ولی شاید

مفهوم فیزیکی حرکت تنها جزئی از مفهوم حرکت در هنر باشد. حرکت در هنر وسیله‌ای است برای درک فضا تمامی هنرها وجود خود را از طریق خلق فضا به دست می‌آورند. حال که این فضا خلق شده است وسیله‌ای لازم است تا آن را درک نماییم و حرکت اولین چیزی است که در این میان خود نمایی می‌کند. حرکت در فیزیک یعنی جابجایی یک جسم در یک محیط که تماماً از جنس ماده است؛ جسمی مادی در محیطی مادی از نقطه ای مادی به نقطه مادی دیگری انتقال می‌یابد. اما حرکت در هنر یعنی پرواز روح، یعنی خروج از دنیای ماده و سفر به دنیای خیال؛ خیالی که می‌تواند در محیطی مادی اتفاق بیفتد. انسانها متولد می‌شوند، رشد می‌کنند و می‌میرند و این ذات هستی است. در اصل آنها از ابتدایی خاص به انتهایی خاص می‌رسند. تمام هستی در حرکت است و ما نیز جزئی از آن به شمار می‌رویم. فضای هستی وجود خود را مدیون حرکت است. انواع حرکتها عبارتند از:

۱. **حرکت فیزیکی:** یعنی جابجایی جسم فرد در فضایی که توسط عناصر مادی قابل درک شده اند
۲. **حرکت بصری:** حتی وقتی که در نقطه ای از فضا به صورت ثابت ایستاده ایم. چشمها حرکت داشته و از نقطه ای به نقطه دیگر تغییر مکان دهند.
۳. **حرکت خیالی:** گاهی روح انسانها در فضای خاصی از تن جدا می‌شود و خیالاتی را در ذهن متبادر می‌نماید و در اصل انسان را از جهانی به جهانی دیگر سوق می‌دهد و این حرکت، حرکت خیالی است. باید نکته ای را ذکر نمود، هر حرکتی در ذات خود دارای سکونهایی نیز می‌باشد. به زبان ساده تر سکون و حرکت در کنار یکدیگر بوده و در کنار هم است که هر کدام معنی پیدا می‌کنند. حرکت بی سکون و سکون بی حرکت معنایی ندارد؛ حرکت تغییر حالتی است که ابتدا و انتهایش سکون است.

حرکت در ادبیات داستانی

هر هنرمندی به واسطه حرکت به نگرش خاص خود می‌رسد و به همین دلیل است که باید برای درک فضای وی در آن حرکت کنیم. نویسنده فردی مثل سایر

انسانها دارای تخیل و تفکرات خاص به خود می باشد. او در فکر خود راه می رود یا شاید فکر خود را راه می برد. پس تا به اینجا می دانیم فضایی که نویسنده به وسیله حرکت ایجاد می کند تنها با حرکت نیز قابل درک است. ما قصه ها و داستان های مختلف را می خوانیم. هر کدام از ما روحیات خاص به خود را داریم و ممکن است در زمانی که می خواهیم شروع به خواندن نماییم در سر خود خیالاتی خاص داشته باشیم. به بیان دیگر در فضایی دیگر باشیم؛ حالا قرار است فضای نویسنده را درک کنیم او قصد دارد ما را از فضای ذهن خودمان خارج نماید و به فضای ذهن خود وارد کند. پس می دانیم نویسنده حرکت خود را با سکون آغاز می نماید و با سکون نیز به پایان می رساند و دقیقاً این حالت در ذهن خواننده اثر وی نیز به وجود می آید. هر هنرمندی به واسطه حرکت به نگرش خاص خود می رسد (سیر آفاق و انفس) و به همین دلیل است که باید برای درک فضای وی در آن حرکت کنیم. شاعر فردی مثل سایر انسانها دارای تخیل، احساسات و تفکرات خاص به خود می باشد. او در فکر خود راه می رود یا شاید فکر خود را راه می برد؛ به سویی خاص به آنجایی که می خواهد در موردش شعر بگوید. مثلاً می خواهد فضای کشته شدن **سهراب** به دست **رستم** را به شعر تبدیل کند، او فضا را ایجاد کرده است و خود را در آنجا قرار داده است حال در آن فضا شروع به حرکت می نماید تا احساس واقعی خود را به تصویر بکشد.

فضا در ادبیات داستانی

این جملات نیستند که فضای قصه را می سازند، انسانها دارای قالبهای فکری مختلفی می باشند هر کدام نگرشی خاص به خود را دارند. نتیجه این امر ایجاد بیان های گوناگون در قصه ها است که هر کدام تنها مختص به

یک فرد می باشد و می توان به راحتی سبک نوشتار را تشخیص داد. قصه ها و داستان ها میتوانند فضای خاصی ایجاد کنند که ذهن مخاطب را پرورش دهد و به این وسیله فضای مورد نظر نویسنده برای مخاطب قابل درک خواهد بود. از آنجا که سبک نوشتار قصه ها با توجه به زمان، نویسنده و سبک خاصی که نگارش را انجام داده با هم متفاوت است درک آنها نیز ممکن است برای خوانندگان مختلف باشد (علی آبادی، ۱۳۹۰).

فضا در معماری شهری^۱

فضا در علوم مختلف معانی متفاوتی دارد. پیچیدگی مفهوم فضا، همانند سایر مفاهیم متافیزیکی، باعث شده است تا برخی از متفکران در برابر شناخت مفهومی آن اظهار ناتوانی نمایند. مفهوم فضا آنقدر گسترده است که هر رشته علمی با آن سروکار دارد، هرچند که هر کدام معنایی خاص از آن ارائه می کنند. فضا مفهومی چندمتغیره است و عمدتاً در ارتباط با کاربری آن در هر جامعه معنی می یابد (ربانی، ۱۳۸۵، ص ۴۱). فضا پدیده ای قابل برنامه ریزی و مدیریت می باشد که در مکان شکل می گیرد و هویت می یابد. هویت، نیاز، شبکه ارتباطی، محتوای اجتماعی، جنبه های تاریخی، همه دربردارنده جنبه های مختلف مفهوم فضا می باشند. «فضا در مفهوم موجود خویش به تنهایی هیچ ویژگی خاصی را مطرح نمی کند ولی به محض آنکه یک گروه انسانی فعالیتی را در مکانی مطرح کند، معنای نمادین فضا پدیدار می شود» (حبیبی، ۱۳۸۲، ص ۷۵). فضا مفهومی بیشتر انسانی دارد و پاسخگوی محیط طبیعی یا فیزیکی و فرهنگی است (ربانی، ۱۳۸۵، ص ۳۸). مفهوم سازی تاریخی فضا به سه دوره تقسیم می شود:

۱. عقل سلیم^۲ پیش اقلیدسی،
۲. انتزاع اقلیدسی و

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

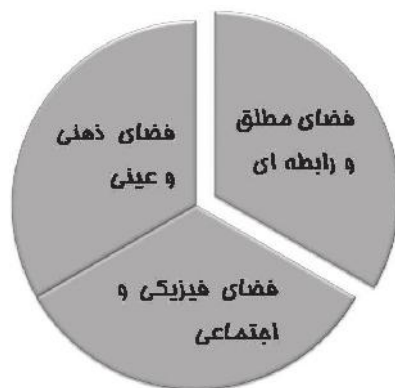
۱۳۳

۱. مطالب این قسمت برداشت های شخصی و تحلیل نگارنده از نوشته های کتابهای زیر در موضوع فضا می باشد: مدنی پور، علی (۱۳۸۴) طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرآیندهای اجتماعی و مکانی. ترجمه: فرهاد مرتضایی. انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری. تهران؛ گیدین، زیگفرید (۱۳۸۱) فضا، زمان، معماری. ترجمه: دکتر منوچهر مزینی. انتشارات علمی و فرهنگی. چاپ پنجم. تهران. اهری، زهرا (۱۳۸۵) مکتب اصفهان در شهرسازی: دستور زبان طراحی شالوده شهری. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، فرهنگستان هنر، تهران بیکن، ادموند (۱۳۷۶) طراحی شهرها. ترجمه: فرزانه طاهری. انتشارات مرکز تحقیقات و مطالعات شهرسازی و معماری ایران. چاپ اول. تهران گروتز، یورگ (۱۳۷۵) زیبایی شناختی در معماری. ترجمه: دکتر جهانشاه پاکزاد، مهندس عبدالرضا همایون. انتشارات دانشگاه شهید بهشتی. تهران توسلی، محمود (۱۳۷۱) طراحی فضای شهری ۱. مرکز تحقیقات و مطالعات شهرسازی و معماری. تهران

1. Common sense

نمودار ۱. اجزاء اصلی شکل دهنده فضا؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس مدنی پور، ۱۳۹۰.

تصویر ۱. انواع فضا از دیدگاه فلسفی؛ ماخذ: نگارنده بر اساس افروغ، ۱۳۷۸.

شود و باید در یک عملیات راه حل یابی آن را به کار گرفت. تعداد بسیار زیادی از چنین عملیاتی بر پایه فرضیاتی شکل می گیرند که به ارزشیابی نقادانه نیاز دارد و برخوردی آگاهانه تر با فضای شهری موجود را می طلبد. بنابراین صرف نظر از وسایل نظری و عملی همزاد با رابطه میان دانش و کنش به ویژه در مبحثی به پیچیدگی فضای شهری، این کاری است که باید به فوریت درباره فرآیندی چون طراحی انجام شود که اغلب رمزگونه و بالقوه بحث برانگیز است.

فضای مطلق و رابطه ای: شاید اولین جدال در تعریف فضا را بتوان بحث بر «**فضای مطلق و رابطه ای**» بین فلاسفه دانست که در معماری و شهرسازی هم رسوخ کرده است. «**ارسطو و نیوتن**» مهمترین کسانی هستند که به نظریه فضای مطلق شکل داده اند. در باور آنها فضا و زمان ظرف هایی هستند به گسترش نامنتها که تمام اشیا را دربرگرفته اند. تمام رویدادها و اتفاقات در این

۳. نسبیت مابعد اقلیدسی.

عقل سلیم پیش اقلیدسی به مفاهیم مکانی که اجسام در جهان اشغال می کردند اشاره داشت و به این ترتیب، متناهی و نسبی بود. از سوی دیگر، فضای اقلیدسی، نامتناهی و ایجاد آن توسط هندسه دانان باستان با مفهوم سازی فضای جهان به عنوان فضای تهی نامحدود از جانب فیزیکدانان مقارن بود. اساسی ترین ویژگی فضای اقلیدسی این بود که هیچ مرکز و محیطی نداشت (مدنی پور، ۱۳۹۰، ص ۲۳۶).

بحث فضا و معنای فضا از دیرباز تاکنون مورد نقد و بررسی قرار گرفته و به طور عمده در دو حوزه معماری و فلسفه به آن توجه شده است. از زمانی که ارسطو فضا را با ظرف قیاس می کند تا امروز که لفور نظریه یکتا گرایانه فضا را مطرح می کند زمان زیادی گذشته است و اظهار نظرهای متعددی در زمینه فضا و به تبع آن فضای شهری انجام گرفته است؛ ولی این سؤال پیش می آید که آیا برای ورود به حیطه طراحی شهری نزاع بر معنای فضا ارزشی دارد؟ مدنی پور در پاسخ به پرسش چنین بیان می دارد که:

«جستجو به دنبال معنایی برای فضا مرحله ای است ضروری که باید آن را طی کنیم، چون که پیش از حرکت به سوی وادی تجویز طراحی، حیاتی است حوزه مسائل توصیفی و تحلیلی طراحی را بکاویم. به بیان دیگر پیش از آنکه تلاش کنیم فضای شهری را دگرگون سازیم، باید آن را بشناسیم. ماهیت عملی و دستوری طراحی نیازمند گردآوری اطلاعاتی است که اغلب به علت محدودیت زمانی بیش از حد با عجله انجام می

ظرف انجام می پذیرد. به نوعی می توان چنین انگاشت که فضا و زمان اشیایی واقعی هستند. در این نظریه سکون و حرکت اشیاء در این ظرف واقع می گردد و به رابطه شان با دیگر اجسام مربوط نمی شود. فضای رابطه ای نخستین بار از طرف لایبنتیس در مخالفت با نظریه مطلق فضا صورت گرفت؛ به گونه ای که او اعتقاد داشت فضا صرفاً متشکل از روابطی است میان چیزهایی بدون حجم و ذهنی. بحثی که رابطه گرایان مطرح می کنند این است که ظرف به طور منطقی متمایز از اشیایی نیست که گفته می شود آنها را در خود جای می دهد.

فضای فیزیکی و اجتماعی: تفکیک دیگری که در مورد فضا و به طور خاص فضای شهری صورت می گیرد، تقابلی است با عنوان فضای فیزیکی و اجتماعی. فضای فیزیکی که تعبیر دیگر آن فضای مصنوع و ساخته شده است، موضوعی است که بیشتر مورد توجه معماران است و بیشتر در قالب مورفولوژی فضا بروز پیدا می کند. فضای اجتماعی، تداعی فضایی نیازهای اجتماعی در روابط افراد و گروه های اجتماعی است. شاید بتوان بحث فرم و کارکرد که با دو رویکرد فرم مستقل از کارکرد و فرم تابع کارکرد را دنباله ای از رویارویی فضای فیزیکی و اجتماعی دانست:

۱. در رویکرد اول آنچه نهایتاً بدست می آید، فضای فیزیکی است که بیشتر مورد توجه طیف شهرسازان معماران است. نمونه ای از این علاقه به فرم را در کارهای راب کریر می توان دید؛

۲. در رویکرد دوم که بیشتر مورد توجه جامعه شناسان و جغرافی دانان است آنچه به عنوان پایه انگاشته می شود فضای اجتماعی است و فرم ها به دنبال روابط اجتماعی موجود و به تبعیت از آنها بروز پیدا می کنند. شاید بتوان مدرنیست ها را محصولی از نگرشهای مربوط به فضای اجتماعی برشمرد. چون در نگاه آنها کارکرد بر فرم ارجحیت دارد.

فضای ذهنی و عینی: تجلی دیگر از مبحث فضای مطلق و رابطه ای، گفتگو درباره مفاهیم ذهنی و عینی فضا است. فضا از نظر کانت مقوله ای ذهنی و متعلق به ساختار ذهن انسان است و از این رو قابل حس و تجربه

هم نیست، اما در گروهی از تعاریف دیگر فضا ابژه ای عینی و کالبدی (اقلیدس، دکارت) در نظر گرفته می شود، از این رو قالب حس و تجربه نیز هست. طبق این تعریف، فضای عینی فضایی است که از طریق حواس درک می شود و از این رو تجربی است. تجربه ما از فضا، رویدادی حسی است که مستلزم حرکت است، حرکتی که پدیدآورنده طیفی گسترده از تأثیرپذیری های متغیر است، از گذار از یک احساس فضایی به احساسی دیگر. در مقابل این تعریف، تعریف فضای ذهنی قرار می گیرد که فضایی است که در طراحی های معماران و شهرسازی دیده می شود. فضای طرح های معماران و شهرسازی، فضایی ذهنی است که معمولاً با محدوده های کالبدی تعریف می شود. فضای عینی و واقعی را می توان به فضای حسی نیز تعریف کرد، زیرا آنچه در این فضا درک می شود رویدادهای حسی است. فضای ذهنی زمانی ایجاد می شود که ما در متن فضا نیستیم و به نوعی بیرون از فضا به فضا می نگرییم با مفاهیم عقلی و استدلال های ذهنی فضا را درک می کنیم. به نوعی می توان گفت قبل از ورود به یک فضای خاص مثل هرم ورودی موزه لوور باتوجه به آگاهی های قبلی و نشانه های اطراف ما به برداشت ذهنی از فضای زیر هرم داریم که هرچه به این فضا نزدیکتر می شویم این ذهنیت به عینیت نزدیکتر می شود. برنارد چومی برای بیان این موضوع از تجربه فضایی در یک هزار تو سخن به میان می آورد. در این تعبیر ما در هر لحظه یک قسمت از هزار تو را تجربه می کنیم ولی یک تصویر از کلیت هزار تو نداریم و باید برای تجربه کامل در این فضا حرکت کنیم. تلفیق دو جنبه عینی و ذهنی یا درک فضا براساس تجربه حسی و از طرف دیگر براساس تفکر عقلایی، موضوعی است که به تفصیل توسط هانری لوفور، فیلسوف فرانسوی، در کتابش «تولید فضا (۱۹۹۱)»^۱ مورد بحث قرار گرفته است. لوفور معتقد است که برتری دادن به تصویر ذهنی از فضا که مشخصه معرفت شناسی مدرن از فضا است، سبب شده که درک ما از فضا ضعیف شود، امری که به فضای انتزاعی رهنمون می شود. تصور ذهنی به نظر وی تجربه زنده را می کشد و نمی تواند جایگزین غنای

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۳۵

آن شود. لفور از فاصله میان فضای ذهنی و واقعی شروع می کند و از جریان شناخت شناسی مدرن که فضا را یک شیء ذهنی با مکان ذهنی می داند انتقاد می کند. سخن لفور این است که فضای ذهنی و واقعی را نباید از هم دور نگه داشت، بلکه باید فضای ذهنی و فیزیکی را با بستر اجتماعی تلفیق کرد. به نظر وی فضاهای گذشته این خصوصیت را داشته که توسط تمامی حواس قابل درک بود و از این رو جوانب مختلف تجربه فضا را یکجا در خود داشت. او درباره این فضاها که با عنوان فضای یادمانی از آنها یاد می کند، می گوید:

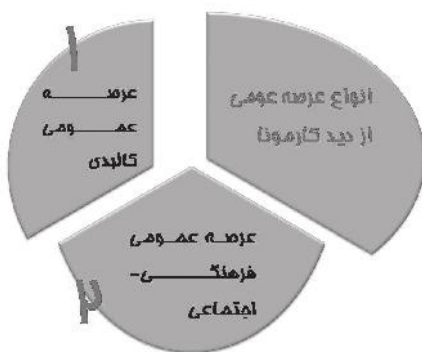
«برای هزار سال، بناهای یادمانی تمامی جوانب فضایی را دارا بودند: ادراکی بودن، شناختی بودن و فضای زنده بودن، نموده های فضا و فضای تصویری یا شمایی، فضاهایی مناسب برای تمامی قوا، از حس بویایی گرفته تا سخن گفتن، ایما و اشاره و نماد. در فضای یادمانی برای هر عضو جامعه تصویری ذهنی از عضویتش ارائه می گردید.»

آنچه مبرهن است این است که فضای را نمی توان صرفاً فیزیکی یا صرفاً اجتماعی دید. فضای شهری تلفیقی است از کالبد و فعالیت بوده و آنچه به فضای شهری هویت می دهد نه تنها اجزاء فیزیکی فضا است، بلکه فعالیتی که در آن اتفاق می افتد یک شاخصه مهم فضای شهری است. مثال های بارزی را می توان در این زمینه ذکر کرد که وابستگی فضای شهری به فعالیت را بیان می کند. به عنوان مثال فضای شهری میدان نقش جهان صفوی با امروز کاملاً متفاوت است. هرچند که فیزیک تا حدود زیادی باقی مانده است ولی فعالیت های این دوره با آن زمان کاملاً متفاوت بوده و به تبع آن درک فضای شهری امروز از دیروز متفاوت است. با این نگاه می توان طراحی فضای شهری را فرآیندی دانست که کالبد و فعالیت دو جزء عمده آن است.

یکی از بحث های مهم امروزی در میان متفکران مسائل شهری موضوع فضاهای عمومی در شهر است. این مفهوم در طراحی و برنامه ریزی شهری تحت عناوینی همچون «عرصه عمومی»، «فضای شهری»، «مکان عمومی» مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. ساده ترین بیان

عرصه عمومی دربرگیرنده گروه های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و غیره است که از متن مردم و فعالیت های آنها ریشه گرفته است؛ به نوعی عرصه عمومی یک عرصه همگانی است که عموم مردم یک شهر حق حضور در آن را دارند. بر اساس «فرهنگ انگلیسی آکسفورد»، واژه Public به معنای کلی و در اکثر معانی متضاد خصوصی است. همچنین تعریف مربوط یا متعلق به مردم به عنوان یک کلیت، نیز برای آن ذکر شده است. در جدیدترین ویرایش فرهنگ آکسفورد تعریفی مشابه مطرح شده است:

«متعلق یا متوجه مردم به مثابه یک کلیت در دسترس یا اشتراکی برای همه مردم و ارائه شده توسط دولت محلی یا مرکزی. به اتکای این تعریف برای مثال خیابانی عمومی، متعلق و مرتبط با تمام مردم به عنوان یک کلیت است، به روی شان باز است، موجودیتی محدود نشده دارد، از طرف دولت ارائه می شود و به آن مرتبط است. این مفاهیم در تعاریف مختلف فضای عمومی بازتاب یافته اند» (مدنی پور، ۱۳۸۴، ص ۲۱۳). «کرمونا» نیز عرصه عمومی را در دو بعد «عرصه کالبدی» و «عرصه عمومی فرهنگی-اجتماعی» مورد بررسی قرار می دهد. (Carmona, 2003:11)

تصویر ۲. انواع عرصه عمومی از دیدگاه کارمونا؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس کارمونا، ۲۰۰۳.

در جستجوی ماهیت فضا به معنای عام، دو دیدگاه ذهنی و عینی، فلسفی و علمی و یا کیفی و کمی قبل طرح هستند:

۱. دیدگاه اول نگرشی کیفی است، در این نگرش اثر معمارانه یا شهرسازانه، از جنبه‌های زیباشناختی یا روان‌شناختی مثل زیبایی، مطلوبیت، عظمت، وحدت و یا از باب بعضی مفاهیم اعتقادی و یا متافیزیکی مورد مطالعه قرار می‌گیرد (شیخ زین الدین، ۱۳۷۶)؛

۲. دیدگاه دوم، نگرشی کمی است که بیشتر چشم به جنبه‌های ملموس و کاربردی اثر دارد. مواد و مصالح، خصوصیات عملکردی، فن آوری، اندازه‌ها و تناسبات و موضوعات این برخورد به شمار می‌روند. بر همین اساس شهر مقوله‌ای علمی می‌گردد چون ابعاد عینی و کاربردی آن در همه زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، و فضایی با ضوابط و معیارهای علمی قابل سنجش و ارزش‌گذاری است و به این اعتبار، لازم است به شهر و اجزای فضایی آن مانند یک مقوله علمی نگریسته شود.

هرمنوتیک و تفسیرگرایی

هرمنوتیک را می‌توان شیوه‌ی تفکر فلسفی توصیف کرد که می‌خواهد «روح» کلام را در زمانی که خود کلام غامض شده است، دوباره به آن پیوند زند. واژه‌ی هرمنوتیک یادآور هرمس است که گمان می‌رود پیام‌آور خدایان و بخشنده‌ی نشانه‌ها باشد که رهنوردان و به‌ویژه کسانی که مجبور بودند در تاریکی سفر کنند، به او احترام می‌گذارند. وظیفه‌ی خاص او تفسیر حرفی بود که خدایان می‌خواستند به فانیان بگویند و آن را به صورتی ترجمه کنند که برای آن‌ها قابل فهم باشد. این کار هرمس به همه‌ی کسانی که با بیان سروکار دارند مربوط می‌شود، زیرا چیزی که از طریق بینش یا شهود به ما داده می‌شود، باید فهمیده شود و سپس به صورتی ترجمه گردد که دیگران هم بتوانند چیزی را که ما فهمیده‌ایم درک کنند. هرمس حاکم تنش میان دیدن حقیقت و انتقال آن است. بی‌مناسبت نیست که او خدای کسانی بوده است که در تاریکی و جاده‌های صعب سفر می‌کردند. بارها او را به شکل علائم قضیب‌گونه در کنار آفرودیت که توجه او را جلب کرده، در کنار جاده به تصویر کشیده‌اند. برخی گفته‌اند شب خاستگاه درست هرمس است، چون تاریکی است که نیاز ما را به

راهنمایی آشکار می‌سازد و بدین‌وسیله اجازه می‌دهد دنیا با نور تازه و درونی روشن شود. تجربه‌هایی که اسطوره‌ی هرمس تعریف می‌کند به رابطه‌ی عجیب فهم ماهیت اشتغال ما به هنر و درک وضعیت فانی بودن‌مان مربوط می‌شود: نیاز دائمی ما به فهم و هدایت، تلاش برای یافتن آن، دنبال کردن و ماندن در راه، نزدیک شدن به آن، هیجان ناشی از پیش‌بینی مقصد و سرانجام درک این که انسان‌ها متفاوت با هرمس نیستند که همیشه جایی در راه است ولی هیچ جایی از خودش ندارد تا در نهایت در آن بیارامد. تاریخ نص «روح» هرمنوتیک بیشتر تاریخچه‌ای صوری است. می‌توان آن را با سه دوره‌ی مهم بیان کرد:

۱. هرمنوتیک و تفسیر کتاب مقدس،

۲. هرمنوتیک و علوم انسانی

۳. هرمنوتیک پدیدار شناختی.

هرمنوتیک و تفسیر کتاب مقدس: پیش از پایان سده‌ی هجدهم، هرمنوتیک اساساً به مسئله‌ی تفسیر کتاب مقدس اختصاص داشت. آیا کتاب مقدس ادراکی کلامی است که معنایش را می‌توان با تحلیل از اجزایش استخراج کرد یا اثری است که تنها در بافتش فهمیده می‌شود؟ در حالت نخست، آیا تاریخ هیچ نقشی در فهم ما از خداوند بازی می‌کند؟ و در صورت دوم، آیا معرفت خداوند محدود به پرسش‌های بافت تاریخی است؟ (شباهت آن با مسئله‌ی هنر آشکار است: آیا اثر هنری به شکل ساختاری خودمختار و بی‌بافت فهمیده می‌شود یا به شکل عنصری وابسته به بافت؟) در مورد هرمنوتیک دینی، آثار کلاودیوس (۵۹-۱۷۱۰) این سنت را به اوج می‌رساند، اگرچه همان‌گونه که نوشته‌های هم عصرانش، لوت و پانبرگ نشان می‌دهد، دیدگاه‌هایش اصلاً تکراری نیست (لوت، ۱۹۸۹؛ پانبرگ، ۱۹۹۷). نه تنها الفاظ هرمنوتیکی اصلی مانند تجلی بلکه پرسش‌هایی قدیمی مانند این که «روح زنده چگونه می‌تواند کلام مرده‌ی گذشته را زنده کند و هم‌چنان هرمنوتیک معاصر را در مواجهه با هوشیاری تاریخی و فرهنگی هدایت کند؟» از هرمنوتیک دینی نشأت گرفته است.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۳۷

هرمنوتیک و علوم انسانی: شلایرماخر (۱۸۳۴-۱۷۶۸)

و دیلتای (۱۸۳۳-۱۹۱۱) دوره‌ی دوم هرمنوتیک را زمانی می‌دانند که آن را تا حد روش همگانی فهم در ارتباط با درک معنای تمام عبارات فرهنگی، فارغ از این که سیاسی، هنری یا فلسفی باشند، بسط می‌دهند. این دو اندیشمند فکر می‌کنند انسان‌ها خودشان را در کنش بیان می‌کنند. هدف از کنش بیان است و در نتیجه وظیفه‌ی هرمنوتیک فهم معنای درون عبارات انسانی است. به این ترتیب، نظریه‌های «فنی» و «روان‌شناختی» شلایرماخر درباره‌ی تفسیر تلاشی است برای درک معنای متن چه بر اساس ساختارهای صوری آن و چه به شکل بیان نیت مؤلف. دیلتای مباحث شلایرماخر را گسترش داد و تبدیل به نظریه‌ی عمومی فهم فرهنگی کرد که همه‌ی اعمال اجتماعی را بیان بیرونی یک جهان بینی درونی در نظر گرفت. چنین جهان‌بینی‌ای، وقتی تشخیص داده و بازشناخته شد، می‌تواند (اگر درست فهمیده شود) راهی هم‌دلانه به درونیات هنرمند باز کند. بنابراین، در هرمنوتیک دیلتای، نص یک اثر به عنوان ردی از روح (نیت) هنرمند خوانده می‌شود. این روش، همان‌گونه که نوشته‌های خود دیلتای درباره‌ی گوته و شلایرماخر نشان می‌دهد، ناگزیر به امور زندگی‌نامه‌ای سوق پیدا می‌کند. با این که مدت‌هاست عناصر روان‌شناختی در روش دیلتای از اعتبار افتاده است (برای مثال، این که چه‌طور می‌توانم مطمئن باشم چیزی که به عنوان دنیای درونی هنرمند بازسازی می‌کنم ساخته‌ی خود من نیست؟) و با این که تقلیل معنای یک اثر هنری تنها به بیان نیت هنرمند نفی شده است، نوشته‌های دیلتای هم‌چنان اهمیت دارد. نوشته‌های اخیر گیدنز و اوتویت نشان می‌دهد تلاش دیلتای برای طرح مسائل متمایز در فهم هنری و تاریخی یکی از نخستین اقدامات نظام‌مند برای بیان چیزهایی است که شیوه‌های هنری شهود و فهم را از یافتن‌ها و تبیین‌های علمی متمایز می‌سازد (گیدنز، ۶۷۹۱؛ اوتویت، ۵۷۹۱). جورج استاینر نیز می‌گوید در مخمصه‌ی پسامدرن که امکان نقد بی‌حد و حصر نظریه را می‌دهد، گرایش دیلتای به نیت‌مندی امکان تفسیرهای مقبول‌تری را از هر هنری می‌دهد

و آن‌ها را از صرفاً بیان‌های هنرمندانه‌ی فنی تفکیک می‌کند.

هرمنوتیک پدیدارشناختی: دوره‌ی سوم تعیین‌کننده‌ی تفکر هرمنوتیک به فلسفه‌های پدیدارشناختی مارتین هایدگر (۱۸۸۹-۱۹۷۶) و هانس گئورگ گادامر (۲۰۰۲-۱۹۰۰) مربوط می‌شود. فلسفه‌ی پدیدارشناختی عمدتاً به این مسئله علاقه‌مند است که چیزهایی که از آن‌ها آگاه می‌شویم چگونه در تجربه‌ی ما از آن‌ها قرار می‌گیرند. هرمنوتیک دیلتای را مباحث معرفت‌شناختی به حرکت درمی‌آورد، اما تفکر هایدگر و گادامر رو به موضوعات هستی‌شناختی دارد. در مورد هایدگر، هرمنوئین دیگر به چیزی که مد نظر ارسطو بود، یعنی تفسیر یا تعبیر چیزی که «آن‌جا» در یک متن یا نقاشی است، دلالت نمی‌کند؛ بلکه نشانگر «واکنشی» پایاپای، گوش دادن و سپس سخن گفتن یا اندیشیدن در کنار چیزی که خود اثر می‌گوید، است. هرمنوتیک صرفاً تفسیر آثار از پیش معین نیست؛ فهم چیزی نیست که هدف‌مان است، چیزی است که هستیم و انجام می‌دهیم. می‌خواهیم تفسیر کنیم چون «چیزها برای ما اهمیت دارند.» چون اعمال و ارزش‌های ما «بودن- در- جهان» ما شکل می‌گیرد، می‌توانیم با «بیان» دنیای اثر، درگیر آن شویم. از نظر دیلتای نظریه‌ی عمومی تفسیر به فهم خصوصیت‌های یک اثر منجر می‌شود، در صورتی که از نظر هایدگر این فهم (مقوله‌های بودن ما) است که به تفسیر شکل می‌دهد. گادامر جهت تفکر هایدگر را برعکس می‌کند، همه‌ی تجربه‌ی انسانی با زبان بیان می‌شود یا مانند آن است. هرمنوتیک باید عملکردهای «معناسازی» یک اثر هنری را عیان سازد زیرا ریکور معتقد است هنر به خودی خود وجود ندارد، بلکه هدفش تبدیل کردن یک تجربه به گفتمانی کلامی یا دیداری است؛ روشی برای زندگی و بودن در جهانی که پیش از آن است و می‌خواهد گفته شود. در مورد هر سه دوره، می‌توان گفت شاخصه‌ی هرمنوتیک این است که سنتی فعال و ناگسسته از فلسفه است که گویی مضمون اصلی آن- دگرگونی از طریق فهم- چیزی از تجربه‌ی معرف مدرنیته‌ی فرهنگی، یعنی مواجهه با دیگریت، را آشکار

می‌سازد. توجه گادامر به فهم به شکل آمیزش افق‌های فرهنگی مختلف که هر دو سو را متحول می‌کند، بیان امروزی معضلی است که به تلاش هردر برای «احساس» (هم سویی با) نظرگاه دیگری باز می‌گردد. هم هرمنوتیک و هم هنرهای مدرن به مسئله‌ی غرابت و میل به کشف چیزی آشنا در آن توجه بسیار زیادی دارند. بنابراین، تعجبی ندارد که ظهور تفکر هرمنوتیک معادل بروز تجدد اجتماعی و فرهنگی است.

هرمنوتیک و مسئله نظریه هنر: هرمنوتیک معاصر کاملاً متوجه نیروهایی است که در تجربه‌ی ما از هنر رخ می‌دهد. اثر هنری یک طرف گفت‌وگو در نظر گرفته می‌شود که خطابش به ماست و توجه‌مان را می‌طلبد. بنابراین، زیبایی‌شناسی هرمنوتیک به نظری‌سازی هنر به شکل بیان روح زمان یا نمونه‌ای از بازنمایی اجتماعی-سیاسی نمی‌پردازد. نظری‌سازی آثار هنری در نتیجه‌ی فرایندهای تولید تاریخی یا اجتماعی یعنی ندیدن خودمختاری و هم عصری آن‌ها. این نظری‌سازی نه بر خود آثار که بر چیزی که دلالت کننده یا بازنماینده‌ی پدیده‌های تاریخی یا اجتماعی در نظر گرفته شود، متمرکز می‌شود. پیامدهای این نظری‌سازی روشن است اثر هنری تا حد چیزی ثانوی تقلیل پیدا می‌کند. شاهده‌ی می‌شود برای چیزی ورای خود. «بزار توضیح» یا «شاهد»ی برای یک نظر گسترده‌تر. برای این که یک اثر هنری خود را به این شیوه‌ی ثانوی نشان دهد، باید خودمختاری را از خودش بزدايد و خودش را در معرض قضیه‌ای قرار دهد که برای توضیح آن به کار رفته است. به عبارت دیگر، اهمیت اثر هنری نه به خاطر خودش بلکه به خاطر شاهد بودن آن است. هرمنوتیک حتی حکایت از پوچی کل نظریه هنر دارد، چون هر اثر هنری همیشه فراتر از محدوده‌ی نظری می‌رود و در نتیجه از آن می‌گریزد. تأیید ماهیت معماگونه‌ی (معتبر) هنر نه ذهنی‌گرایی و نه ناخردگرایی، بلکه حساسیت هرمنوتیک را فاش می‌سازد که تلاش عقل نظری برای روشن کردن همه‌ی جنبه‌های هنر را در بهترین حالت ساده‌لوحی و در بدترین حالت بی‌سلیقگی در نظر

می‌گیرد. این شک‌انگاری از ملاحظات زیادی درباره‌ی تعبیر محدودی از نظریه‌ی مورد پسند عمل هنری نشأت می‌گیرد. هم هایدگر و هم گادامر، متأثر از نیچه، کاملاً آگاه‌اند که مسئله‌ی اجتناب‌ناپذیر قرار گرفتن در مقطعی تاریخی و متناهی بودن نظریه‌پرداز تردیدهایی را درباره‌ی مشروعیت همگانی بودن ادعاهایش در مورد هنر ایجاد می‌کند. هر دو فیلسوف در چنین ادعاهایی، حضور آمرانه‌ی یک ذهنیت هدایت‌گر (اراده‌ی قدرت) را حس می‌کنند. بنابراین در نگرش نظری، ذهن دانا دور از موضوع خود قرار می‌گیرد و نمی‌خواهد به واسطه‌ی آن تغییر کند، بلکه فقط می‌خواهد پیش‌انگاره‌های روش‌شناختی‌اش تأیید شود. اگر هرمنوتیک، همان‌گونه که در بخش نخست نشان می‌داد، شرایطی را می‌جوید که به اثر هنری اجازه می‌دهد (دوباره) سخن بگوید، پس خودشناسی ما را بررسی می‌کند. نیچه (منتقدانه) فکر می‌کرد هدف نظریه‌ی فرو کاستن هر چیز به چیزی آشنا و محاسبه‌پذیر است، در صورتی که گادامر ادعا می‌کند «صمیمیت اثر هنری در تماس با ما در عین حال، به شکل معماگونه، درهم شکستن و تخریب آشناهاست. نه تنها «تو باید زندگی‌ات را تغییر دهی» (گادامر، ۱۹۷۶، ص ۱۰۴). اما عجیب است اگر تصور کنیم استدلال گادامر به ناخردگرایی ضد نظری اشاره دارد که مستلزم نوعی ذهنیت‌گرایی کاملاً بیگانه با تفکر اوست. ذهنیت‌گرایی، چنان‌که نیچه می‌فهمد، نظریه را به حرکت درمی‌آورد به‌ویژه زمانی که نظریه را استدلالی ابزاری بینگاریم. از توسل گادامر به تئوریا چنین برمی‌آید که چیز کاملاً متفاوتی است، یعنی شیوه‌ای از بودن که طی آن قدرت پیدا می‌کنیم «نگاه‌مان را از خودمان دور و به سوی دیگری» متمایل کنیم، و خودمان را نادیده بگیریم و به چیزی که شخص، متن یا اثر هنری دیگری می‌گوید گوش دهیم (گادامر، ۱۹۹۸، ص ۵۳).

رویکردهای هرمنوتیک به ادبیات داستانی و معماری

زیبایی‌شناسی هرمنوتیک به معنای امروزی خیلی هم نظریه نیست، بلکه کهکشانی است از دیدگاه‌های

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۳۹

تفسیری مختلف که هر یک به ما امکان شناخت یکی از ابعاد یک اثر هنری را می‌دهد. هرمنوتیک ممکن است روشی همگانی را نفی کند اما منکر رویکردهای تفسیری روش‌مند یا دقیق به جنبه‌های مختلف «حقیقت» اثر هنری نیست. ویژگی‌های عمومی این تکثر را می‌توان تحت هفت عنوان زیر خلاصه کرد:

۱. معماری، ادبیات داستانی و تبدیل امور واقعی: تفکر هرمنوتیک بیانگر این عقیده است که هنر دنیای معین را بازنمایی، رونگاری یا دروغ‌پردازی نمی‌کند بلکه اجازه می‌دهد چیزی که درون این دنیاست کامل‌تر نمایان شود یا تحقق یابد. وقتی پس از درک یک اثر بیدار می‌شویم نومید نیستیم، چون باعث می‌شود دنیا را بیشتر بشناسیم. تناقض این‌جاست که دقیقاً همین ماهیت توهّم‌آمیز هنر است که باعث تبدیل دوگانه‌های امور واقعی می‌شود. نخست این‌که در امور روزمره، راه‌های معنا بی‌هیچ تغییری باز و نامقرر است، در صورتی که در اثر هنری این راه‌ها به دوری کامل تبدیل می‌شود. هنر به انجام می‌رسد و بدین وسیله قابلیت نهفته‌ی واقعیت را تبدیل می‌کند. دوم این‌که همین تفاوت بین اثر هنری و واقعیت است که به ما امکان می‌دهد نه تنها چیزی را که در واقعیت در جریان است ببینیم، بلکه آن را نقد کنیم و بر آن بیشتر تأثیر بگذاریم. در تفکر هرمنوتیک، با هنر پروازی از دنیا انجام نمی‌گیرد بلکه فقط خطر تسلیم شدن در برابر قابلیت‌های آن وجود دارد.

۲. معماری، ادبیات داستانی و پرسش هنری: آثار هنری را باید به شکل پرسش فهمید. هنر را باید به شکل پرسش، یعنی ارائه‌ی پاسخ‌هایی دیداری به مضمون‌ها و موضوع‌های شکل‌گرفته در تاریخ فهمید. این‌که این مضمون‌ها هیچ‌گاه با یک اثر تمام نمی‌شود امکان تعامل و گفت‌وگو با آن‌ها را می‌دهد. از یک سو، می‌توانیم یک اثر را در پرتو چیزی که با شناخت تاریخی از یک موضوع دریافته‌ایم بسنجیم، نقد کنیم یا ارزیابی کنیم، و از سوی دیگر دقیقاً به علت این‌که آن اثر از دوره یا فرهنگ دیگری می‌آید، می‌تواند بر محدودیت‌های فهم ما از مضمونی معین پرتو بیفکند. تعامل هرمنوتیک با اثر صرفاً به معنای تفسیر (ارزیابی) یک موضوع نیست،

بلکه به معنای این است که از طریق تفسیر (درگیر شدن با) آن، چیزی را که هنوز درون آن بیان می‌شود باز می‌کنیم و بدین‌وسیله راه‌هایی می‌گشاییم تا مفسران آینده بتوانند در آن‌ها سفر کنند.

۳. معماری، ادبیات داستانی و تاریخ‌مندی بیان: فهم هنر متکی بر تاریخ‌مندی بیان است. هرمنوتیک در سطحی گسترده دو دیدگاه را درهم می‌آمیزد: دیدگاه کانتی که بر اساس آن دنیا را شبیه‌سازی و خودمان را طبق چارچوب‌های شناختی و بیانی مشترک درون آن بیان می‌کنیم، و دیدگاه هگلی که بر اساس آن، چنین چارچوب‌هایی در طول زمان ظهور و بروز می‌کنند. تا جایی که بیان هنری به چارچوب‌های تلویحی ما از معنا و ارزش جلوه‌ی بیرونی می‌دهد، می‌توانیم طی زمان ظرفیت‌های درونی‌مان را بیشتر بازشناسیم. با این حال چون هنر ساخته‌ی تاریخ است، نه آن و نه چیزی که بیان می‌کند نسبت به همگانی بودن عقلانیت و هنجارهای انتقادی یا قواعد انسجام ثابت نیست. با این حال گادامر مشتاقانه چنین تفاوت‌هایی را می‌پذیرد چون این تفاوت‌ها تفسیرهای موضوعاتی را که افق تاریخی بلافصل ما از پس آن بر نمی‌آید، بزرگ می‌کنند.

۴. معماری، ادبیات داستانی و عدم جدایی از تمامیت تفسیری: اثر هنری را نمی‌توان از تمامیت تفسیرها جدا کرد. این شاخه از رویکرد لایبنتیسی اثر را مجموعه‌ای از لایه‌هایی از دیدگاه‌های ذهنی نشان می‌دهد که در یکدیگر فرو می‌روند و همدیگر را دربر می‌گیرند. نیچه این رویکرد را تقویت و آن را به فلسفه‌ی تفسیرها تبدیل کرد که بر اساس آن، اثر چیزی بیشتر یا کمتر از تمامیت تفسیرها نیست. این امر به این نظر گادامر منتهی شد که یک اثر ممکن است به لحاظ زیبایی‌شناختی تمام شود اما هرگز کامل نمی‌شود، یعنی همیشه می‌توان آن را به شکل دیگری دید.

۵. معماری، ادبیات داستانی و معماگونه‌ی معماری: معماگونه‌ی آثار هنری دقیقاً همان چیزی است که در مورد هنر ارزشمند است. مقاومت هنر در برابر محدودیت‌گذاری نظری یادآور محدودیت‌های فهم ما است و بدین‌وسیله به ما امکان فهم بیشتر آن و نیز خودمان را می‌دهد.

۶. معماری، ادبیات داستانی و فراتری از نیت

هنرمند: فهم اثر هنری از درک نیت‌های بیان شده‌ی هنرمند فراتر می‌رود. هرمنوتیک اخیر نه روشی است بازسازنده و نه می‌خواهد بافت تاریخی اثر را بازسازی و نیت‌های اولیه‌ی هنرمند را بازیابی کند. ممکن است شیوه‌ی ساخت آثار تاریخی را دوباره مطرح کنیم اما دیگر آن را مثل یک آدم سده‌ی هفدهمی نمی‌فهمیم. نیت هنرمند ممکن است آموزنده باشد ولی تمام معنای یک اثر نیست. اهمیت یک اثر به اثرات بعدی آن بر شیوه‌ی فهم بعدی موضوع مربوط می‌شود، اثراتی که اگر آن‌ها را منحصر به نیت هنرمند کنیم، هرگز آن‌ها را نمی‌بینیم. تشخیص اهمیت محدود نیت‌مندی در این جا به این معنا نیست که بگوییم آگاهی تاریخی مهم نیست. برعکس، از اهمیت به‌سزایی برخوردار است؛ زیرا فهم از نظر گادامر، همانند شدن یا همانی (دیلتای) نیست، بلکه تعیین امور به راستی متفاوت است. گفت‌وگو و فهم تنها بر اساس تفاوت ممکن می‌شود. به وسیله‌ی چنین تفاوت‌هایی هم درمی‌یابیم که چرا یک اثر هنری تاریخی در پرداختن به یک موضوع منحصر به فرد است، و هم به آگاهی کاملتری از این مسئله می‌رسیم که تفاوت پیش‌انگاره‌ها مان دربارهِ یک موضوع با پیش‌انگاره‌های آن اثر متفاوت است. این گفت‌وگو امکانات درون یک موضوع را بسط می‌دهد و تعداد بیشتری از آن‌ها را دربر می‌گیرد.

۷. معماری، ادبیات داستانی و مکاشفه ارتباط

هنری: هرمنوتیک نه می‌گوید هنر زبان است و نه این که عملکردهای هنر را می‌توان به واژه‌ها فروکاست. اما فهم چگونگی مبادله‌ی زبانی به ما دید می‌دهد تا ببینیم آثار هنری چگونه ارتباط برقرار می‌کنند. هم هایدگر و هم گادامر مکالمه را الگوی بعد زبان، یعنی توانایی گفته در به ذهن آوردن ناگفته می‌انگارند. تجربه‌ی آوردن چیزی به ذهن اتفاقی عینی است که خود مکالمه باعث می‌شود. اگر مکالمه صرفاً مبادله‌ی اولویت‌های ذهنی باشد، هیچ مکالمه‌ای رخ نمی‌دهد ولی اگر رخ دهد، نگاه طرف‌های درگیر در آن از درون و به شکلی غیرمنتظره دگرگون می‌شود. بنابراین گادامر معتقد

است هیچ تفاوت بنیادی‌ای بین تجربه کردن قدرت‌های مکالمه و تجربه کردن آن چه هنر بر ما هویدا می‌سازد وجود ندارد. هر دو رخدادهایی به وجود می‌آورند که برخلاف میل و عمل ما، اعتماد به نفس و توازن ما را برهم می‌زنند. هرمنوتیک با تمایز پاره‌گفتار و معنا در فلسفه‌ی تحلیلی بیگانه نیست: اگر چیزی را که گفته می‌شود می‌فهمیم، می‌توانیم معنای چیزی را که گفته می‌شود از شیوه‌ی انتقال آن متمایز کنیم. بنابراین زبان مبنای تمایز چیزی که یک اثر هنری به آن می‌پردازد (موضوع آن) از چگونگی انتقال آن است. هرمنوتیک بدین‌وسیله نشان می‌دهد آثار هنری چگونه به فراتر از خودشان (به موضوع) اشاره می‌کنند و درعین حال باعث حاضر شدن چیزهای فراتر از خودشان می‌شوند. فقط واژه‌ها نیستند که تمامیت معنا را بدون توانایی بیان آن وارد بازی می‌کنند، ولی این واژه‌ها هستند که به ما امکان می‌دهند بفهمیم هنر چطور می‌تواند همان کار را بکند. از این گذشته، مادامی که هرمنوتیک تفاوت گفتن و گفته، موضوع و تفسیر را نشان می‌دهد، در مورد هنر نیز کاربرد دارد و نشان می‌دهد چطور فهم ما از هنر به اندازه‌ی فهم ما از زبان، گفتمانی و گفت‌وگویی است. پس تجربه‌ی زیبایی‌شناختی فردی، تک‌گویی انفرادی همراه با لذتی شخصی نیست، بلکه جزء لاینفک گفتمان تاریخی مشترکی در ارتباط با تحقیق معناست. زیبایی‌شناسی هرمنوتیک، به جای انقیاد تصویر یا واژه، می‌خواهد چیزی را وارد زبان کند که درون یک تصویر است اما هرگز در یک نگاه درک نمی‌شود. چنین واژه‌هایی ما را و می‌دارند دوباره نگاه کنیم.

چالش‌های روایتگری هرمنوتیکی ادبیات داستانی

و معماری

روش‌شناسان هرمنوتیک اعتقاد دارند که شناخت پدیده‌های انسانی جز با در نظر گرفتن زمینه، متن، محیط و زمانی که آن پدیده‌ها در آن شکل گرفته‌اند، مقدور نیست. هر جزء از هر پدیده‌های اجتماعی و انسانی باید با در نظر گرفتن شرایط، زمان، بافت و زمینه‌ای که از آن برخاسته‌اند، تأویل گردد. در این راه باید به بعد تاریخی هر پدیده توجه شود، به طوری که توالی پدیده‌ها، نوعی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۴۱

پیوستار را از گذشته تا زمان مطالعه نشان می‌دهد. از طرفی دیگر، نیات، انگیزه‌ها و خواست‌های شکل دهنده پدیده‌های انسانی و اجتماعی باید به وسیله قرار دادن محقق به جای فاعلی که در موردش تحقیق می‌کنیم، صورت پذیرد. از آن طریق، محقق به تأویلی که موجب شکل‌گیری رفتارها یا پدیده‌های انسانی شده دست خواهد یافت. با تمامی این‌ها، روش‌شناسی هرمنوتیک، همچون هر روشی دیگر، دارای محدودیت‌ها و نواقصی است که از ماهیتش برمی‌خیزد که برخی از مهمترین آن‌ها به قرار ذیل‌اند:

۱. **آزمون ناپذیری:** اولاً استناد به همدلی و گذاشتن خود به جای دیگری، هرگز ملاک مشخصی تعیین نمی‌کند تا بتوان دریافت که کدام محقق به آن حد فرضی نایل شده است، از این روی روش هرمنوتیک از سنجشی با ملاک‌های آزمون‌پذیر دور می‌ماند.

۲. **افراط در درونگرایی و نگاه کیفی:** توجه بیش از اندازه به کیفیت گرای و درون گرایی، آن را از تکرارپذیری و قابلیت بررسی توسط دیگران، که از خصایص روش‌های علمی است، دور می‌سازد. امروزه حتی پدیده‌هایی را که با علم ریاضی قابل سنجش نباشند، از طریق آمار و داده‌های کمی و احتمالی آن، محک می‌زنند، ولی روش هرمنوتیک، سوژه‌ها را هر چه بیشتر از سنجش‌های کمی دور می‌سازد.

۳. **تناقضاتی غیرقابل حل:** در روش هرمنوتیک توصیه می‌شود، که محقق می‌بایست ارزش‌های انسان‌ها را برای تفهم رفتارشان بررسی کند، ولی باید ارزش‌های خود را کنار بگذارد. آن چگونه مقدور است، وقتی که محقق برای تفهم معنای رفتار کنشگران، باید از یک طرف خود را به جای او بگذارد و از طرف دیگر از ارزش‌های خود خالی شود، در حالی که بنا به ادعای اصحاب هرمنوتیک، بخش بزرگی از تأویل‌های ما در حوزه معانی نا آگاه ذهنی ماست، که به آگاهی نمی‌رسد، ولی در تأویل ما تعیین‌کننده‌اند و همان‌ها هستند که تکرار تأویل را مقدور می‌سازند. به بیان دیگر، محقق برای ذوب افق‌ها می‌بایست خود را به جای کنشگرانی که موضوع تحقیق‌اند بگذارد و از طرف دیگر فارغ از اندیشه‌های ارزشی

خود باشد و این تناقض گویی آشکاری را می‌رساند، چرا که بنا بر ادعای طرفداران هرمنوتیک، آنچه را که درک می‌کنیم، فارغ از مفاهیم پیشین ناخودآگاهی ما نیست. در چنین شرایطی محقق هر بار که درصدد برآید تا خود را از ارزش‌ها تهی سازد، تنها خود را از ارزش‌های حوزه آگاهی خلاص می‌سازد و طبقه‌بندی‌های ارزشی ذهنی او در حوزه ناآگاه همچنان در درک و تأویل‌اش در تحقیق دخیل خواهند بود.

کاربردهای قصه و داستان در معماری

قصه و ادبیات دو ابزار نیرومند برای طراحی به شمار می‌روند تمامی شیوه‌های ادبی سودمند هستند، اما برای اهداف طراحی خلاق، قصه بر داستان برتری دارد. قصه‌ها به مثابه مجموعه‌ای از کلام مکتوب است که رویکردهای جمعی مردم را خلاصه می‌کند قطعات ادبی، مانند «صورت مساله» معماری از اواسط دهه ۱۹۷۰ تا اواخر دهه ۱۹۸۰ مورد توجه بسیاری قرار گرفته بود. آنها از اولویت‌های عملی معماری، دست به ساخت گزیده‌هایی زدند که آنها را می‌توان با ارزش هنری‌شان به عنوان قطعات ادبی تلقی کرد. قصه‌ها و داستان‌ها می‌توانند برای طراح از نظر آموزشی و همچنین الهام بخشی، بسیار مفید باشند. و به شیوه‌های زیر در راهبردهای آموزشی سودمند واقع شوند:

۱. از طریق مشاهده قواعد حاکم بر ساختار اثر ویژه ادبی؛
۲. از طریق مشاهده شیوه‌ای که نویسندگان تلاش می‌کنند از طریق آن پیام مرکزی را که جوهره طرح کلی است آشکار سازند؛
۳. از طریق شیوه برخورد نویسندگان با راز و شگفتی؛
۴. از طریق کمینه ساختن ابزارهای بیان و تلخیص نظامی که فرد برای خلق اثر برمی‌گزیند؛
۵. از طریق معنایی که به واژه‌های مختلف و موقعیتها اختصاص داده شده است؛
۶. از طریق کاربرد ویژه زبان، بافت در کاربرد واژه‌ها و بافت کلی اثر ادبی؛
۷. از طریق تأکید بر فرم در برابر تأکید بر معنا؛
۸. از طریق متن و نوشتار به عنوان تفسیری انتقادی

از زمان و مکان خود یا متنی که بیانگر خرد عمومی و رویکرد کلی مردم نسبت به موضوعات مورد تفکر است؛ ۹. از طریق سهم ارزشمند تفاسیر نویسندگان از حرفه خود و نیز سهم نقد ادبی مجموعه‌ای کامل از نظام زیبایی‌شناختی که ارتباط بسیار قوی با زیبایی‌شناسی معماری دارد (آنتونی سی، ۱۳۸۱، ص ۱۷۴).

بیان یافته‌های تحقیق

در ادامه به این منظور بررسی و تحلیل ساختارهای ادبی برای او در اولویت قرار دارد. تحلیل رابطه موجود بین ادبیات و بخصوص روایت در داستان و معماری از جمله مسائلی است که بیشتر به آن پرداخته است.

تحلیل‌های هندسه در ادبیات داستانی و معماری
آشکارکننده راهکاری روایی بر پایه ارتباط «جریان خطی متن و تقارن هندسی» آن است. راهکاری که کلیه‌ی عناصر روایت را، فراتر از جایگاه زمانی خویش در توالی خطی متن، به یکدیگر مربوط می‌سازد. به جهت بیان این ارتباط، با استفاده از فضا سازی، تجربه‌های هم‌سطح چشم با توصیفات کلی ترکیب می‌شوند. نمونه‌های معماری از دل متون تاریخی، فرهنگی و ایدئولوژیک بیرون کشیده شده تا مضامین فلسفی موجود در داستان‌ها تقویت شوند. داستان و معماری نمایشی از واقعیت‌اند که بر پایه قوانین سخت منطقی شکل گرفته و در بین اجزاء بی‌شمار ترکیب‌های ممکن قرار می‌گیرند. در یک سطح کلی‌تر، بررسی‌ها اهمیت یک چارچوب وسیع فرهنگی را، هم برای طراحی معماری و هم برای تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد. اگر معماری جزء مهمی از آثار بورخس باشد، نمی‌تواند در یک محدوده انتزاعی شیوه‌ی عملکردش قرار بگیرد. خورخه لوئیس بورخس در داستان‌های خود از پلان‌های پرآشوب که از اتاق‌های شش‌گوش، دوراهی‌ها و خانه‌های متقارن تشکیل شده در بیان اندیشه‌های عمیق خود درباره‌ی دانش و فرهنگ بهره می‌برد. نویسندگانی چون ایتالو کالوینو و امبرتو اکو با تأسی از بورخس از هزارتو، قصر و شهر برای آرایش صحنه و مضمون روایت‌های خود استفاده می‌کنند. تاثیر شدید معماری بر آثار آنها به نقش خواندن و نوشتن در تنظیم تجربه‌هاشان نیز تسری یافته است. امبرتو

اکو در «شش پیاده‌روی در جنگلهای خیالی» از تشابه خواندن و قدم‌زدن استفاده کرده و عنوان می‌کند یک، داستان دنیایی بی‌پوشش است که ذره ذره در توالی تجربه می‌شود. روایت، چه بر پایه حرکت‌های متوالی در داستان باشد و چه بر پایه فضاهایی که به صورت متوالی دیده می‌شود، در مرکز تخیل خلاقانه قرار دارد. آثاری وجود دارد که روایت‌های داستانی و فضایی در آنها از یکدیگر جدایی ناپذیرند- کسی نمی‌تواند به اولیس جویس فکر کند بدون اینکه به دوبلین فکر کرده باشد. شاید مثال‌های بهتری وجود نداشته باشد که نشان دهد رابطه‌ی بین معماری و روایت موضوع جدیدی نیست. صرف نظر از اهمیت شناخت و میزان بحث و جدل‌های پیرامون آن و جالب‌تر از همه اهمیت مطالعه ادبیات برای معماری، به هر حال داستان‌های بورخس ما را به بازخوانی و سپس تجزیه و تحلیل ترغیب می‌کند؛ همان‌طور که بعضی از ساختمان‌ها ما را به بازدید و در پی آن دقت نظر بیشتر دعوت می‌کند. یک معمار با خواندن بورخس به سختی قادر است حس گم‌گشتگی در هزارتوهای طرح‌های او را نادیده بگیرد. هزارتوهایی که هم‌زمان توسط تقارن‌های مفهومی متصل کننده شخصیت‌ها و ماجراهای او و تقارن‌های معمارانه‌ی محل زندگی شخصیت‌های او، در هم تنیده شده است. یک منتقد با توجه به اشتیاق روز افزونی که نسب به کالوینو پیدا شده به سختی قادر است نسبت به منبع الهام کالوینو بی‌تفاوت باشد و تجزیه تحلیلی از کارهای خورخه لوئیس بورخس نداشته باشد.

یکی از عناصر هر داستانی، فضا و مکانی است که قصه یا داستان در آن اتفاق می‌افتد. برای بسیاری از نویسندگان معمولاً جریان داستان آنقدر مهم است که ترجیح می‌دهند به مکان به‌عنوان عنصر درجه دوم یا سوم نگاه کنند؛ ظرفی ساده و کم‌اهمیت که معمولاً نام و نشانی ندارد و ساختار آن ساده و مکعبی است و زیاد حاجتی به وصف آن نیست. این نگاه بی‌تفاوت به عنصر مکان در داستان حتی در شاهکارهای نویسندگانی بزرگ مثل داستایوفسکی هم دیده می‌شود. در متن وقایع و اتفاقات تفسیگری که برای کاراکترهای داستایوفسکی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۴۳

هوگو در مقدمه کتاب خود می‌نویسد ضمن کاوش در کلیسای نوتردام در یکی از زوایای تاریک برج‌ها کلمه «آناخ» را که دستی عمیقاً روی یکی از دیوارها کنده بود، مشاهده کرده که این سنگ‌نوشته دست‌مایه اصلی او برای نوشتن «گوزپشت نوتردام» شده است.

تئاتر وارپته در مسکو (معماری شهری)؛ جایی که گره از شخصیت شیطان باز می‌شود (ادبیات داستانی)

مرشد و مارگاریتا یکی از مهم‌ترین داستان‌های روسی است. یکی از صحنه‌های کلیدی داستان که در نیمه اول کتاب گره از شخصیت «ولند» یا شیطان باز می‌کند، در لوکیشن تئاتر وارپته اتفاق می‌افتد. گفته می‌شود که تئاتر وارپته در اوایل دهه ۱۹۲۰ یکی از سالن‌های موزیک پررونق مسکو بوده است. این سالن در میدان تریتمال‌نایا مسکو قرار داشته و هنوز هم قرار دارد. در مورد تاریخچه این ساختمان گفته می‌شود که در سال ۱۹۱۱ توسط آرشیتکتی به نام «بی‌ام نیلوس» به‌عنوان سالن سیرک روسی برادران نیکیتین طراحی و ساخته شده. در سال ۱۹۲۶ این ساختمان به سالن تئاتر و موسیقی تغییر شکل داد. این سالن ۱۷۶۶ صندلی و تعدادی بالکن دارد و در زمانی که بولگاکف مرشد و مارگاریتا را می‌نوشت، از آن به‌عنوان محلی برای اجرای نمایش‌های کم‌دی استفاده می‌شد. ساعت‌ها می‌شود

می‌افتد، چه اهمیتی دارد که مکان ارجاع حقیقی یا مجازی به جایی خاص داشته باشد یا نداشته باشد؟ در ادامه به برخی از مصادیق قابل تأمل از معیارهای ۷ گانه هرمنوتیکی در تاثیرگذاری ادبیات داستانی بر معماری شهری اشاره می‌شود:

کلیسای جامع نوتردام پاریس (معماری شهری)؛ کازیمودوی گوزپشت برج‌نشین (ادبیات داستانی)

کلیسای نوتردام از آثار فاخر در حوزه معماری است که تبدیلی بی‌بدیل از ساختار معماری را به ذهن متبادر می‌کند. «گوزپشت نوتردام» ویکتور هوگو آنقدر در سراسر جهان شهرت دارد که به اعتبار این شهرت، این کلیسا که خود نیز به اندازه کافی اعتبار تاریخی دارد، از آشنا‌ترین و معروف‌ترین کلیساهای تاریخ دنیاست. کلیسای جامع نوتردام در جزیره سیتة در میانه رود سن و در مرکز پاریس واقع شده است. هر سال حدود ۱۳ میلیون نفر از این کلیسا بازدید می‌کنند. تا قبل از قرن چهارم میلادی در محل این کلیسا، معبدی قدیمی وجود داشت. کلیسای نوتردام تا مدت‌های طولانی بزرگ‌ترین کلیسای اروپا بود و گفته می‌شود ساختمان آن زیباترین اثر معماری گوتیک در دنیاست. برج‌های دوقلوی این کلیسا در رمان ویکتور هوگو، محل زندگی کازیمودوی گوزپشت و ساده‌دل و مهربان است. هرکدام از این برج‌ها ۶۹ متر بلندی دارند و کازیمودو هر روز مجبور است برای رسیدن به بالای آنها از ۳۸۰ پله بالا برود. طول و عرض ساختمان ۱۳۰ در ۴۸ متر بوده و سقف آن روی ۷۵ ستون بنا شده و بلندترین نقطه زیر سقف، ۴۳ متر از سطح زمین ارتفاع دارد.

تصویر ۳. کلیسای نوتردام پاریس؛ ماخذ: آرشیو نگارندگان.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۴۴

تصویر ۴. خیابان بیکر در لندن؛ مآخذ: آرشیو نگارندگان.

معمار انگلیسی در قرن هجدهم ساخته. این خیابان در گذشته یکی از مناطق لوکس و گرانبه‌ترین و خوش‌نشین لندن بود اما در حال حاضر بیشتر کاربری تجاری دارد. جالب اینجاست که یکی از بزرگ‌ترین و حرفه‌ای‌ترین و مرموزترین دزدی‌های تاریخ، دزدی از بانک لوید در سال ۱۹۷۱ در این خیابان اتفاق افتاده. چه‌بسا اگر داستان دوئل واقعی بود، هیچ‌وقت دزدان معمولی جرات نمی‌کردند که به خانه‌ای در همسایگی آقای هلمز دستبرد بزنند؛ مگر اینکه در حد و اندازه‌های تبهکاری چون پروفسور موریاتی که آن هم ساخته و پرداخته ذهن دوئل است، بوده باشند.

شانزلیزه و بلوارهای پاریس (معماری شهری)؛ وقتی بودلر با عجله از خیابان رد می‌شود (ادبیات داستانی)

هیچ شاعر و نویسنده‌ای مثل بودلر فرانسوی نیست که این‌چنین همه نویسندگان بعد از او در سراسر اروپا از روسیه گرفته تا آلمان و فرانسه تحت‌تاثیر او باشند. نمی‌توان از بزرگ‌ترین نویسنده سمبولیست در تاریخ ادبیات جهان انتظار داشت که در پاریس قرن نوزدهم زندگی کرده باشد اما اعتنایی به فضاهای شهری و بلوارهای شلوغ و پررفت‌وآمد شهر نداشته باشد. بودلر در «ملال پاریس» می‌نویسد: «با عجله از عرض بلوار عبور می‌کردم... از خلال این آشوب متحرک که در آن مرگ بناگاه از هرسو چهار نعل سر می‌رسد.» این جمله یکی از نخستین انتقاداتی است که از سیر سریع مدرنیستی و حرکت‌های شهری در قرن نوزدهم اروپا مطرح می‌شود

نشست و در این باره صحبت کرد که چرا بولگاکف این سالن را برای لوکیشن صحنه معروف نمایش مسخره و وحشتناک ولند انتخاب کرده است.

بلوار نوئسکی پترزبورگ (معماری شهری)؛ بلوار محبوب آقای گوگول (ادبیات داستانی)

سن پترزبورگ شهر مورد علاقه نویسندگان روس است. شهری که از داستایوفسکی و تولستوی و کم‌وبیش تورگنیف گرفته تا چخوف و ناباکوف، همه در فضای آن داستان نوشته‌اند. اما سرسلسله همه این نویسندگان که به قولی همه نویسندگان روسی پس از او از زیر «شنل»ش بیرون آمده‌اند کسی جز نیکلای گوگول نیست. یکی از داستان‌های کوتاه گوگول که در مجموعه «یادداشت‌های یک دیوانه» به فارسی ترجمه شده، بلوار نوئسکی نام دارد. بلواری که الهام‌بخش‌ترین جایی است که سن پترزبورگ در خود دارد. جایی که همین جمله پایانی داستان نویسنده در مورد آن کفایت می‌کند تا بدانیم درباره چه خیابانی صحبت می‌کنیم: «آه به نوئسکی اعتماد نکنید... همه‌اش یک رویاست». بلوار نوئسکی یکی از خیابان‌های اصلی پترزبورگ است که خود روس‌ها به آن پراسپکت نوئسکی می‌گویند که پراسپکت به معنی خیابان طولانی و مستقیم است. این بلوار، قدمتی به اندازه خود شهر دارد. در اوایل قرن نوزدهم و در زمان سلطنت الکساندر این خیابان توسط چندین معمار نئوکلاسیک برجسته تقریباً به‌طور کامل بازسازی شد.

خیابان بیکر لندن (معماری شهری)؛ ساختمان شماره ۲۲۱ آقای هلمز (ادبیات داستانی)

هنوز هم بعضی‌ها تردید دارند که شرلوک هلمز یک شخصیت واقعی است یا شخصیتی خیالی و ساخته و پرداخته ذهن سرآرتور کانن دوئل. ساختمان شماره ۲۲۱، خیابان بیکر، لندن، شرلوک هلمز، دکتر واتسن، خانم هادسن و... اینها آنقدر واقعی‌اند که تا سال‌ها مردم به آدرس خیالی ساختمان ۲۲۱ نامه می‌نوشتند و از آقای هلمز می‌خواستند تا گره از کارشان باز کند. خیابان بیکر یکی از خیابان‌های معمولی در ناحیه «ماریل بون» در وست‌مینستر لندن است. این خیابان را ویلیام بیکر،

و در آینده به نقدهای جاندار فیلسوفان قرن بیستم کشیده می‌شود.

تصویر ۵. شانزه لیزه و بلوارهای پاریس؛ ماخذ: آرشیو نگارندگان.

میدان قدیمی پراگ (معماری شهری)؛ میدان مورد علاقه نویسندگان چک (ادبیات داستانی)

به سختی می‌توان یک نویسنده چک را پیدا کرد که داستانی بنویسد و در آن اشاره‌ای به میدان پراگ نکند. اگر فرانتس کافکا را به عنوان یک استثنا کنار بگذاریم، میلان کوندرا، بهومیل هرابال، ایوان کلیما و همه نویسندگان نامدار معاصر ادبیات چک در داستان‌های خود میدانی را وصف کرده‌اند که اگر مهم‌ترین میدان در سراسر اروپا نباشد، در ردیف پنج‌تای اول خواهد بود. کوندرا در بسیاری از کتاب‌هایش به این لوکیشن اشاره کرده. بخش‌هایی از «تنهایی پرهیاهو» هرابال در اینجا اتفاق می‌افتد و کلیما در «روح پراگ» خود در توصیف پراگ و در وصف این میدان می‌نویسد: «میدان قدیمی شهر بی‌تردید تجسم‌بار سنگین تاریخ چک است. این میدان علاوه بر آنکه برای چهار قرن اعدام دسته‌جمعی ننگین ۱۶۲۱ را بر پیشانی دارد، بارها و بارها جشن‌هایی در این میدان به افتخار حاکمان وقت برگزار شده...»

موزه لوور پاریس (معماری شهری)؛ هرم شیشه‌ای (ادبیات داستانی)

کیست که وقتی اسم موزه را می‌شنود، تصویر هرم شیشه‌ای لوور به ذهنش نیاید. هرمی که تالارهای تودرتوی زیرزمینی معروف‌ترین و مرموزترین موزه دنیا را زیر خود پنهان کرده است. موزه‌ای که جان می‌دهد

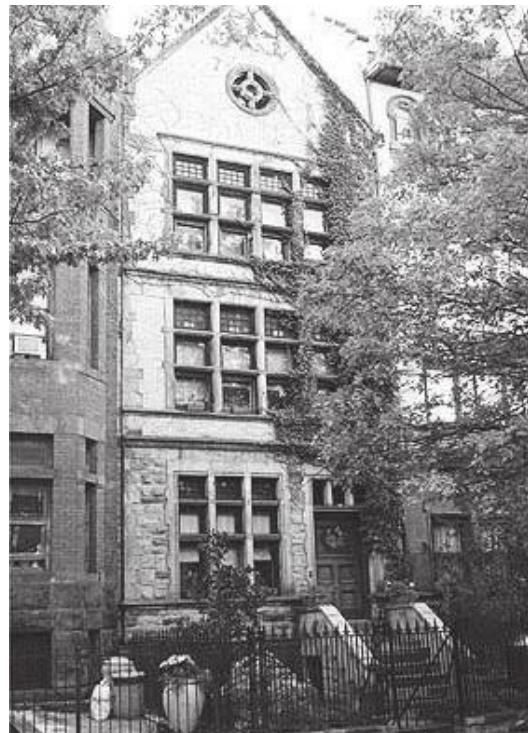
برای اینکه لوکیشن داستان‌های پر از هیجان مثل «کد داوینچی» باشد. این داستان که فیلم سینمایی آن هم شهرت زیادی دارد، قصه پلیسی و پرهیجانی است که از زیر هرم شیشه‌ای لوور آغاز می‌شود؛ موزه‌ای که بیش از ۳۵ هزار اثر هنری و تاریخی را در هشت تالار مختلف جای داده. درباره این موزه به‌خصوص ساختمان جدید آن افسانه‌های زیادی گفته می‌شود. همین افسانه‌هاست که دن براون آمریکایی را به این موزه می‌کشاند تا آن را لوکیشن داستان پلیسی خود قرار دهد.

قلعه اوترانتو (معماری شهری)؛ معماری و ادبیات گوتیک (ادبیات داستانی)

در سال ۱۷۶۴، «هوراس وال‌پل» رمانی به نام «قلعه اوترانتو» نوشت. این رمان را بسیاری از منتقدان نخستین رمان سبک گوتیک می‌دانند که سبک مورد علاقه ادبیات‌گونه وحشت است. ژانری که با الهام از معماری گوتیک وصف وحشتناکی از قلعه‌ها و صومعه‌ها و بناهای قدیمی مخروبه ارائه می‌دهد و در آن ماجراهای رومانتیک را آغشته با تعلیقی ترسناک روایت می‌کند. اوترانتو شهری در ایالت آپولیای ایتالیا است. این شهر در نقطه تلاقی دریای آدریاتیک و دریای ایونی و مرز ایتالیا و آلبانی قرار دارد. همه چیز در این شهر مهیا برای تعریف کردن داستان‌های ترسناک است. فقط یک قلعه بزرگ با معماری گوتیک را کم دارد که هر جایی که در شهر سر برگردانی یکی از آنها را خواهی دید. قلعه‌های زیادی در این شهر وجود دارد که معلوم نیست نویسنده کدام یک را دست‌مایه داستان خود قرار داده است.

کلیسای کومبره (معماری شهری)؛ کومبره دورافتاده آقای پروست (ادبیات داستانی)

نمی‌شود درباره ادبیات صحبت کرد اما اشاره‌ای به «در جست‌وجوی زمان از دست رفته» نکرد. مارسل پروست و شاهکار هفت‌جلدی‌اش آنقدر مهم است که یک ساختمان معمولی و دورافتاده مثل کلیسای کومبره به واسطه اینکه در این کتاب وصف آن آمده، تبدیل به یکی از کلیساهای معروف در تمام دنیا می‌شود. این از بخت روستای کومبره در شمال غربی فرانسه و کلیسای محقرش است، وگرنه اگر پروست در کتابش از هر روستا

تصویر ۶. کلیسای کومبره؛ ماخذ: آرشیو نگارندگان.

و از هر ساختمان دیگری هم در هر کجای دنیا الهام می‌گرفت، آن منطقه و آن ساختمان، امروز به‌جای کومبره نشسته بود. پروست وصفی بسیار طولانی درباره کلیسای کومبره دارد؛ وصفی که کمتر می‌توان نمونه آن را در تاریخ ادبیات سراغ گرفت: «کومبره از دور از هفت‌فرسنگی، از راه‌آهن هنگامی که در آخرین هفته پیش از عید پاک به آنجا می‌رسیدیم چیزی بیش از یک کلیسا به‌نظر نمی‌رسید که چکیده و نماینده شهر بود. از شهر و به جای آن برای دوردست‌ها سخن می‌گفت... شیشه‌نگاره‌هایش هیچ‌گاه به زیبایی نوازشگرانه روزهایی نبود که خورشید کم می‌تابید. به‌گونه‌ای که با همه تیرگی هوای بیرون شک نداشتی که هوای درون کلیسا خوش بود...» ممکن است برای هر کسی این سوال پیش بیاید که آیا به‌راستی کلیسای کومبره اینقدر مهم است؟ همین که پروست به‌سراغ آن رفته نباید در اهمیتش تردید کرد.

بروکلین نیویورک (معماری شهری)؛ شهر شیشه‌ای پل استر (ادبیات داستانی)

محال است که آدم داستان‌نویس معروفی مثل پل استر

باشد، در بروکلین زندگی کند و از کنار آسمانخراش‌های غول‌آسا و زندگی نیویورکی با ویژگی‌های خاصی که دارد به‌سادگی بگذرد. پل استر را امروز در دنیای ادبیات به عنوان نویسنده‌ای می‌شناسند که می‌توان نیویورک را در داستان‌های او، حتی بهتر از آنچه به‌چشم می‌آید، دید. نیویورک و هرج و مرج‌های نیویورکی در «دیوانگی در بروکلین» و «شهر شیشه‌ای» موج می‌زند. می‌توان داستان‌های او را به‌عنوان راهنمایی برای یافتن کنج‌های شهر و راهنمایی برای پرسه‌زدن و لذت‌بردن در گوشه‌هایی دیده و نادیده از نیویورک هم دید. سه‌گانه نیویورکی، نیویورکی‌ترین کتاب پل استر است، سه‌گانه‌ای مستقل که ساختاری پلیسی و جنایی دارد.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

اشتراکات زیادی بین مطالعات ادبی به ویژه داستان‌ها و قصه‌ها به‌طور خاص و معماری وجود دارد، بنابراین طرح بیاناتی چون فضا سازی و طراحی برای برخی افراد می‌تواند جالب باشد. عناصر قصه و داستان باید مقتصدانه به کار گرفته شوند، همانطور که معمار از فضایی که در اختیار دارد حداکثر استفاده را می‌کند. تفاوتی که قصه با دیگر انواع ادبی دارد، می‌توان بین معماری در دوره‌های مختلف بیان کرد. در ادبیات گفته می‌شود: less is more؛ این عین بحثی است که در معماری وجود دارد تعداد کلماتی که داستان‌نویس به کار می‌برد به مراتب کمتر از کلماتی است که رمان‌نویس استفاده می‌کند. معمار طوری طراحی می‌کند که از همه چیز به‌طور مناسب و بهینه استفاده شود این دقیقاً کاری است که نویسنده با مصالح کار خودش انجام می‌دهد این مصالح شامل شخصیت، زمان، مکان، فضا و واژه‌ها است واژه‌ها همانطور استفاده می‌شوند که معمار از آجرهای بنا استفاده می‌کند ملاحظات نویسنده به ملاحظات معمار نزدیک است. مخاطب معماری مدرن همان مخاطب قصه مدرن است و در اینکه چه ساحتی از انسان مورد خطاب قرار می‌گیرد اشتراک دارند. امروزه بحث هنر کاربردی و از آن جمله معماری اهمیت زیادی دارد و قالباً از یاد برده شده، بحث از زمانی شروع می‌شود که قرار است اثر هنری دیگر کاربردی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۴۷

نباشد حال آنکه در گذشته این دو وجه بر هم منطبق بودند به عبارتی قصه و معماری گذشته با هم تطابق داشتند. به معماری می توان از جنبه علم و فن آوری، مهندسی و اندازه ها نگاه کرد که در طبقه بندی سه گانه معماری از دیدگاه ادبیات اندازه از همه موارد تشابه بیشتری با قصه دارد (مخبر، بهشتی، ۱۳۸۶). اختلافات اخیر پیرامون ارزش نظریه هنر در تعالیم هنرهای زیبا و برهمکنش ادبیات داستانی و معماری، نشانگر آن است که تأکیدی که هرمنوتیک بر باز بودن، گفت و گو و اولویت تجربه زیبایی شناختی می گذارد الگویی برای گذر از دریای پُرخطر میان عمل هنری و تأمل نظری است. هرمنوتیک از یک سو با شک عمیقش به نظریه پردازی انتزاعی جانب عمل را می گیرد، چون مانند عمل، می فهمد که تجربه های مهم همیشه خاص اند؛ اما از سوی دیگر، دقیقاً به این خاطر که تجربه های مهم خاص اند، هرمنوتیک نیز این ادعای نظریه را تأیید می کند که تجربه ی معنادار در هنر همیشه تفصیل موضوعی معین است. پس هرمنوتیک این حکم کانت را عملیاتی می کند که مفاهیم بدون شهودها (تفصیل های حسی) تهی اند و شهودها بدون مفاهیم (چارچوب های اندیشگانی) کورند. گادامر این را مبنای گفت و گوی نظریه و عمل هنری قرار می دهد. نظریه ی هرمنوتیک و عمل هنری نقاط متقابل آشتی ناپذیری نیستند، بلکه گفتمان هایی مکمل اند که به بیان گادامر، قادرند «خلاقانه» در یکدیگر «دخالت» کنند. موقعیت مندی تاریخی نظریه و نیز عمل و حساسیت متقابل شان نسبت به موضوعات هنر علایق مشترک مهمی را به وجود می آورد. روی هم رفته، فعالیت تفسیری و هنری هر دو عمل اند. با این که هر کدام با الویت های خودش سراغ پاره گفتار، انتقال و فهم معنای هنری می رود، ادعای مشترک شان در مورد موضوع هنر و وابستگی متقابل اندیشه و مصداق در زیبایی شناسی جمع عمل تفسیر و عمل بیان را تقریباً اجتناب ناپذیر می کند. گفت و گوی تفسیر و عمل هنری با ترجمه ی نگاه یک طرف به نگاه طرف دیگر همراه نیست، بلکه نزدیکی نگاه طرف دیگر را به آگاهی متفکرانه ی بیشتر از ماهیت و محدودیت هایش

فرا می خواند. هر کدام با پرداختن به دیگری، خود را بیشتر می شناسد. تفسیر با آشکار کردن ساختارهای اندیشگانی عمل، عمل را به نظریه تبدیل نمی کند، بلکه عمل در تقابل با جنبه های ذاتاً تأملی خود قرار می گیرد. روشن کردن موضوعات و بافت های تاریخی عمل باعث می شود در بایم چیزی که پیش تر غیر از آن (یعنی نظریه) در نظر گرفته می شد همیشه بخشی از آن بوده است. چنین مبادله هایی مستلزم آن نیست که نظریه ی علایق مفهومی اش را رها کند، بلکه فقط می خواهد تشخیص دهیم که موقعیت مندی نظریه و شیوه ی ارائه، پرداخت و سبک آن هم به ماهیت عمل خودش و هم به رویکردش به چیزی که عمل هنری می انگارد شکل می دهد. در واقع می توان گفت موضوعات هنر همیشه فراتر از موقعیت مندی تاریخی شان می روند، و ماهیت عمل هنری نیز همیشه فراتر از مفهوم عمل می رود. پس مبادله ی تفسیر و عمل هیچ طرف را بی تغییر نمی گذارد و در عین حال به هر یک این امکان را می دهد که با قوت بیشتری، خودش باشد. پرداختن به تفکر هرمنوتیک به هنرمند امکان می دهد مفروضات نیندیشیده کارش را تغییر دهد یا در واقع، آن ها را تقویت کند. چون گفت و گوی بازاندیشانه چیزی را که در واقع قابلیت ی پایان ناپذیر برای معناداری درون اثر هنری است می گشاید، طبیعی است که تفکر هرمنوتیک در برابر قطعیت های دروغین هر شکلی از تقلیل گرایی نظری مقاومت می کند. از این گذشته، تشخیص می دهد که هر نوع مضمون سازی تفسیری از یک اثر باید مؤید دیدگاه هنرمند باشد. بدون این تأییدیه مضمون سازی هرمنوتیک باز آرای مفروضات هنرمند را در اختیار او قرار نمی دهد و در نتیجه نمی گذارد آن ها را تشخیص دهد. بر این اساس، مشارکت هرمنوتیک شکست می خورد. هدف گفت و گوی هرمنوتیک آن فهمی است که طرف های آن بتوانند در نتیجه ی درگیری با نظرگاه دیگری، به نظرگاه خودشان طور دیگری فکر کنند. چیزی که این مواجهه را آگاهی بخش و نه دلسردکننده می سازد این است که در زیبایی شناسی هرمنوتیک و عمل هنری، هر طرف به صراحت چیزی درباره ی دیگری می داند که دیگری فقط

به طور ضمنی از آن آگاهی دارد. مفسر و هنرمند برای این که پنجره‌ای به روی آن مفاهیم بیان نشده بکشایند، باید ابتدا به طرف دیگر اجازه دهند از خودشناسی‌اش آشنایی‌زدایی کند. نظریه پرداز پرده از چیزی بر می‌دارد که هنرمند موقعیت‌مند بدیهی می‌انگارد، حال آن که مفسر تقریباً به اندازه‌ی هنرمند با جزئیات کارش آشنایی ندارد. پرداختن به عمل هنری پرده از پیش برداشت‌های متضاد بر نظریه‌پرداز برمی‌دارد، که این می‌تواند مفسر را هدایت کند تا مفروضات پیشینه‌ی عملیاتی خودش را زیر سؤال برد. لازم نیست این آشنایی‌زدایی به بیگانگی بینجامد اگر هم مفسر و هم هنرمند بدانند که شریکش در گفت‌وگو از ابزار فهم کامل‌تر از خودش و نیز چیزی که در اثر هنری وجود دارد، برخوردار است. پس آشنایی‌زدایی گام اولیه برای بسط عینین هرمنوتیک است، یعنی تبدیل موضع بیرون به موضع درون. با این که چنین فهمی هرگز کامل نمی‌تواند باشد، بازگشت به نظرگاه خود به شکلی که انگار نظرگاه دیگری است، آن را کامل‌تر می‌کند.

لذا در پایان می‌توان گفت که این رابطه (تاثیرگذاری و تاثیرپذیری معماری و ادبیات داستانی)، از سه راه به دست می‌آید:

۱. اول، استفاده از معماری به عنوان استعاره‌ای برای حرکت و جهت‌یابی در بین مسیر خطی طرح‌های معماری؛

۲. دوم استفاده از زمینه‌های معمارانه‌ای که ایده‌های فلسفی موجود در پشت داستان‌های او را در میان گرفته ۳. در آخر با اعمال یک ساختار روایی تقارن محور که ما را قادر به فهم عناصر روایی به طور هم‌زمان و فراتر از جایگاه آن‌ها در توالی خطی متن می‌کند.

رسالت اصلی در پدیدارسازی این تعامل بین هنری (معماری و ادبیات داستانی)، چه در معماری و چه در ادبیات «تدوین دریافت» است. این مهم به تحولاتی بستگی دارد که درکی هم‌زمان از روابطی که به‌طور معمولی متوالی دیده می‌شوند و بر فراز زمان گسترش می‌یابند، ایجاد کند.

همچنین ادبیات و قصه‌ها در شکل‌گیری هنر و معماری

اسلامی نقش اصلی و عمده ای داشته و دارد با نگاهی به جایگاه ادبیات می‌توان ارتباط مضامین، ویژگی‌ها و شاخصه‌های اجتماعی و فرهنگی معماری و ادبیات هر دوره را شناخت. از گذشته تا امروز همواره رابطه مفهومی میان داستان‌ها و قصه‌ها با معماری وجود داشته است محوریت یک مفهوم مشخص و واحد داشته به گونه ای که در ابتدا خلق فضا سپس پویایی و حرکت در فضا و بکارگیری احساسات منبعی برای الهام هنرمندان در هر دو حوزه هنری بوده است این مفاهیم در فضای دو هنر تا جایی بوده است و در حال نیز ادا می‌دارد آنچنان که با قرار گرفتن در کلیسای معروف نتردام ما به یاد نوشته‌های معروفی که در باره این مکان بوده است افتاده و گویی اینکه شخص زمانی که در این فضا قرار می‌گیرد می‌تواند خود را جای شخصیت اصلی قصه گذارده و ذهن خود را در فضا حرکت دهد. در انتها می‌توان گفت میزان اثر گذاری هر یک از این هنرها بر دیگری بسیار قابل بحث است، چگونگی شناخت و خلق فضا توسط هنرمندان گذشته می‌تواند یاری دهنده هنرمندان دوران‌های بعد باشد. نتیجه دیگری که می‌توان از این بحث گرفت این است که در قصه‌ها عمود خیمه‌ها درام است اما در داستان ما بحث درام را نداریم و این ارتباط بیشتر بین معماری و ادبیات دوران غیر مدرن وجود داشته است. معماری مدرن غیر دراماتیک است ما تا زمانی که در فضای دراماتیک معماری قرار نگیریم چیز زیادی برای ادراک قصه‌های درام نخواهیم داشت؛ به این دلیل است که معماری دوران گذشته با قصه‌های بیان شده ارتباط نزدیک تری از نظر مفهومی داشته‌اند.

نمودار ۲. مبانی هرمنوتیکی ارتباط و پیوستاری ادبیات داستانی و معماری؛ ماخذ: یافته‌های پژوهش.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۴۹

منابع و کتاب شناسی

- آنتونیادیس، آنتونی (۱۳۸۱) بوطیقای معماری، جلد اول، ترجمه احمد رضا آی، سروش، تهران.
- افشارنادری، کامران (۱۳۷۷) فضای معماری و فضای زندگی، مجله معماری، شماره ۲
- اهری، زهرا (۱۳۸۵) مکتب اصفهان در شهرسازی: دستور زبان طراحی شالوده شهری. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، فرهنگستان هنر، تهران
- بیکن، ادموند (۱۳۷۶) طراحی شهرها. ترجمه: فرزانه طاهری. انتشارات مرکز تحقیقات و مطالعات شهرسازی و معماری ایران. چاپ اول. تهران
- توسلی، محمود (۱۳۷۱) طراحی فضای شهری ۱. مرکز تحقیقات و مطالعات شهرسازی و معماری.
- حریری، نجلا (۱۳۹۰) اصول و روش های پژوهش، تهران، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.
- خمیسی، فرزاد (۱۳۸۹) وبلاگ تخصصی معماری و شهرسازی، معمار سبز.
- دانش آذر، سیاوش (۱۳۸۶) هفته نامه ادبی سیمرغ.
- دیبا، داراب (۱۳۸۲) مفاهیم پایه در معماری، چاپ چهارم پاییز ۱۳۸۲.
- سوفیا، سارا (۱۳۹۱) کتاب و هزار تو یگانه و همانندند، روایت و معماری در داستان های بورخس، برگردان: علیرضا کرباسیون، تهران.
- سی بروکس، آرپی. وارن؛ (۱۳۵۳) اصول فکری نگارش، کتابخانه دانشگاه فرهنگیان پردیس علامه طباطبایی، مترجم کیومرث سلیمانی، نشر پویه، تهران.
- گروتر، یورگ (۱۳۷۵) زیبایی شناختی در معماری. ترجمه: دکتر جهان شاه پاکزاد، مهندس عبدالرضا همایون. انتشارات دانشگاه شهید بهشتی. تهران
- گیدیون، زیگفرد (۱۳۸۱) فضا، زمان، معماری. ترجمه: دکتر منوچهر مزینی. انتشارات علمی و فرهنگی. چاپ پنجم، تهران.
- مخبر، سید محمد؛ بهشتی، حسین (۱۳۸۶) نشست. وجوه اشتراک معماری و ادبیات داستانی- داستان کوتاه هنر و معماری، آینه خیال، آبان ۱۳۸۶، شماره ۱
- مدنی پور، علی (۱۳۸۴) طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرآیندهای اجتماعی و مکانی. ترجمه: فرهاد مرتضایی. انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری. تهران.
- Ibn Khaldun, 1967. The Muqaddimah, translated by Franz Rosenthal (Princeton, NJ: Bollingen Series 43, Princeton University Press,) vol. 3, p. 391.
- Roman Jakobson, 1960 'Closing Statements: Linguistics and Poetics', in Thomas A. Sebeok (ed.) Style in Language (New York: The Technology Press of MIT and John Wiley & Sons, Inc.,) p. 358.
- Rudolf Wittkower, 1971 Architectural Principles in the Age of Humanism (New York: W.W. Norton & Company,).